KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Türkiye’de Yapılandırmacı Yaklaşım Geçişin
İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında
Tarih Öğretimi Üzerindeki Etkileri (1998-2018)

The Effects of Transition to Constructivist
Approach on History Teaching in the Scope of
Primary Education Social Studies Course in
Turkey (1998-2018)

Refik TURAN*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье:

Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Turan, R. (2021). Türkiye’de yapılandırmacı yaklaşıma geçişin ilköğretim sosyal bilgiler dersi kapsamında tarih öğretimi üzerindeki etkileri (1998-2018). *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (29), 153-187.

Turan, R. (2021). The effects of transition to constructivist approach on history teaching in the scope of primary education social studies course in Turkey (1998-2018). *The Journal of Kesit Academy*, 7 (29), 153-187.

doi 10.29228/kesit.54085

Geliş/ Submitted/ Отправлено:	04.11.2021
Kabul/ Accepted/ Принимать:	09.12.2021
Yayın/ Published/ Опубликованный:	25.12.2021

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, refikturan06@gmail.com

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Türkiye’de Yapılandırmacı Yaklaşım Geçişin İlköğretim Sosyal Bilgiler
Dersi Kapsamında Tarih Öğretimi Üzerindeki Etkileri (1998-2018)¹

*The Effects of Transition to Constructivist Approach on History Teaching
in the Scope of Primary Education Social Studies Course in
Turkey (1998-2018)*

Doç. Dr. Refik TURAN

Öz: Temel amacı etkin yurttaşalar yetiştirmek olan Sosyal Bilgiler dersi içerisinde tarih konuları önemli bir ağırlığa sahiptir. Türkiye’de zorunlu temel eğitimin sekiz yıla çıkarılmasıyla birlikte hazırlanarak 1998-1999 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanan sosyal bilgiler dersi öğretim programı davranışçı yaklaşıma göre hazırlanmış son öğretim programıdır. Milli Eğitim Bakanlığı’nın Türk eğitim sisteminde yapılandırmacılığı temel almaya başlaması üzerine bu yaklaşımı temel alan yeni sosyal bilgiler dersi öğretim programı hazırlanarak 2005-2006 öğretim yılından kademeli bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Bu öğretim programı 2017 yılına kadar uygulamada kalmış, aynı yıl yeni sosyal bilgiler öğretim programı hazırlanarak 2017-2018 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Bu araştırmanın amacı davranışçı yaklaşımdan yapılandırmacı anlayışa geçiş sürecinin sosyal bilgiler dersi kapsamında tarih öğretimi üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Doküman incelemesi yönteminden yararlanılan araştırmada söz konusu amaca ulaşabilmek için davranışçı yaklaşıma uygun olarak hazırlanmış olan 1998 ilköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı ile yapılandırmacı anlayışa uygun olarak hazırlanmış olan 2005 ve 2017 sosyal bilgiler dersi öğretim Programları ve bu programlara uygun olarak hazırlanmış ders kitapları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırma sonucunda yapılandırmacı anlayışa göre hazırlanmış olan 2005 sos-

¹ “COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. Statements of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”: No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

yal bilgiler dersi öğretim programında 1998 programına kıyasla tarih konuları için ayrılan ders saati miktarının azaltıldığı, tarih konu/kazanım kapsamlarının daraltıldığı, ders saati miktarındaki azalma ile konu/kazanım kapsamındaki daralma eğiliminin 2017 sosyal bilgiler dersi öğretim programında da sürdüğü anlaşılmıştır. 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında tarih konularıyla ilgili bu daralmaya karşılık tarihe ilişkin beceri, değer ve yerle tarih, sözlü tarih vb. kavramların programa dâhil edilmesiyle sosyal bilgiler dersi kapsamında tarih öğretiminin kapsamının genişletildiği ve çok katmanlı bir hale getirildiği söylenebilir. Ancak bu olumlu durumun 2017 sosyal bilgiler dersi öğretim programında belli ölçülerde zayıflatılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarih eğitimi, sosyal bilgiler eğitimi, sosyal bilgiler dersi öğretim programı, davranışçı yaklaşım, yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı.

Abstract: History subjects have an important weight in the Social Studies course, the main purpose of which is to raise active citizens. The social studies course curriculum, which was prepared with the extension of compulsory basic education to eight years in Turkey and started to be implemented from the 1998-1999 academic year, is the last curriculum prepared according to the behavioral approach. After the Ministry of National Education started to take constructivism as a basis in the Turkish education system, a new social studies course curriculum based on this approach was prepared and started to be implemented gradually in the 2005-2006 academic year. This curriculum remained in practice until 2017, and a new social studies curriculum was prepared in the same year and started to be implemented from the 2017-2018 academic year. The aim of this research is to reveal the effect of the transition from behavioral approach to constructivist understanding on the teaching of history within the scope of social studies course. From the document review method utilized in order to achieve the purpose of the research question, prepared in accordance with the behavioral approach, which was prepared in accordance with the 1998 social studies curriculum elementary understanding of constructivist 2005, and in 2017 prepared in accordance with the curriculum of social studies textbooks and the program were investigated comparatively. As a result of the research, in the 2005 social studies curriculum, which was prepared according to the constructivist approach, the amount of course hours allocated for history subjects was reduced compared to the 1998 curriculum, the scope of history subject / acquisition was narrowed, the decrease in the

amount of course hours and the shrinkage tendency in the scope of the subject / outcome were also observed in the 2017 social studies curriculum. found to be ongoing. In the 2005 social studies curriculum, despite this narrowing in history subjects, skills, values and local history, oral history and so on. With the inclusion of concepts in the program, it can be said that the scope of history teaching within the scope of social studies course has been expanded and made multi-layered. However, this positive situation was weakened to a certain extent in the 2017 social studies curriculum.

Keywords: History education, social studies education, social studies curriculum, behavioral approach, constructivist learning approach.

Giriş

Tarih, ulusal kimlik ve bilinç geliştirmeye uygun doğası nedeniyle ulus devletlerin kurulmasından itibaren okullarda okutulan dersler içerisinde özel bir yere sahip olmuştur. Başlangıçta ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki okullarda bağımsız dersler olarak okutulan tarih, 1916 yılında ABD’de toplu öğretim anlayışına dayalı ve etkin yurttaşlık eğitime yönelik olarak farklı sosyal bilim dallarından konuların bütünleştirilmesiyle oluşturulan Sosyal Bilgiler dersi kapsamına dâhil edilmiş; ilerleyen süreçte pek çok ülke bu geleneğe uymuştur. Günümüzde Türkiye’nin de dâhil olduğu bazı ülkelerde tarih Sosyal Bilgiler dersleri kapsamında öğretilirken, bazı ülkelerde tek ders geleneğine bağlı kalınarak ayrı ders olarak okutulmaktadır.

Sosyal Bilgiler, *“ilköğretim okullarında iyi ve sorumlu vatandaşlar yetiştirmek amacıyla sosyal bilimler disiplinlerinden seçilmiş bilgiye dayalı olarak öğrencilere toplumsal yaşamla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kazandırıldığı bir çalışma alanı”* (Erden, tarihsiz, 8) şeklinde tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle Sosyal Bilgiler, vatandaşlık eğitimi amacıyla sosyal ve beşeri bilimlerin bir bileşimi (Barr, Barth ve Shermis, 2013: 16), basitleştirilmiş ve düzenlenmiş konu ve bilgiler bütünüdür (Köstüklü, 2003: 16). Sosyal Bilgiler geleneğini takip eden bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de Sosyal Bilgiler dersini oluşturan konu alanlarının başında tarih gelmektedir. Nitekim Türkiye’de uygulanan ilk Sosyal Bilgiler dersi programı olan 1968 İlkokul Programında Sosyal Bilgiler dersinin o zaman kadar Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi olarak ayrı dersler olarak okutulan derslerin birbirleriyle olan yakın ilişkileri ve çocuğa uygunluk ilkesi gereğince birleştirilerek tek ders halinde bütünleştirildiği ifade edilmektedir (MEB, 1968: 65).

Tarih bilgisi ilk zamanlarda ortak bir geçmiş ve gelecek algısı yaratarak toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirmenin ve homojen bir ulus yaratmanın aracı olarak görülürken, günümüzde tarih öğretiminden etkin yurttaş olmanın temel gereklerinden olan birçok beceri ve değer kazandırılması da beklenmektedir. Tarih dersleri araş-

tırma, sorgulama, eleştirel düşünme, empati, kalıp ve önyargıları fark ederek uzak durma ve uzak durma, tarihin her türlü çarpıtma ve kötüye kullanılma şekillerinin farkında olma gibi günümüz modern devletlerinin ihtiyaç duyduğu vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini kazandırma potansiyeline sahiptir. Tarih öğretimi yoluyla öğrencilerde kimlik ve vatandaşlık becerilerinin (Kaya, 2015: 47-51) yanı sıra onlarda tarihi anlama, yorum yapma ve geçmişle bugün arasında bağ kurabilmek için gerekli olan bilimsel bakış açısı ve üst düzey düşünme beceri ve nitelikleri de geliştirilebilir (Demircioğlu, 2014: 13; Dilek ve Dilek, 2015: 137). Tarih konularından yararlanılarak öğrencilere gerek kendi ülkelerinin gerekse farklı ülkelerin tarihleri öğretilirirken, aynı zamanda vatandaşlık eğitiminin temel amaçlarından olan kültürel mirasın genç kuşaklar tarafından öğrenilmesi ve benimsenmesi sağlanabilir (Öztürk, 2014: 21). Günümüzde tarih konularının Sosyal Bilgiler dersi içerisinde ağırlıklı yer tutması Sosyal Bilgiler dersinin vizyonu ve amaçları ile bu ders aracılığıyla öğrencilere kazandırılması öngörülen bilgi, beceri ve değerlerin büyük ölçüde tarihin doğasına uygun düşmesi ve örtüşmesinden kaynaklanmaktadır (Turan, 2018b: 108).

Tüm bu eğitimsel yararlarından ötürü tarih, Osmanlı'dan da devralındığı gibi Cumhuriyet döneminde uzunca bir süre ilkokul, ortaokul ve liselerde ayrı dersler halinde okutulmuş, 1962 yılında ilkokullarda tarih dersleri coğrafya ve yurttaşlık bilgisi dersleriyle birlikte Toplum ve Ülke İncelemeleri isimli bir ders altında toplanmış, 1968 yılında ise bu ders yerini Sosyal Bilgiler dersine bırakmıştır. Böylece 1968-1969 öğretim yılından itibaren ilkokulların dördüncü sınıflarında haftada 5, beşinci sınıflarında ise 4 saat Sosyal Bilgiler dersi okutulmaya başlanmıştır (MEB, 1968: 65). Sosyal Bilgiler dersi 1970-1971 öğretim yılından itibaren üç yıllık pilot uygulamanın ardından 1973-1974 öğretim yılından itibaren ortaokulların 1. ve 2. sınıflarında haftada beşer, 3. sınıflarında ise 4 saat okutulmaya başlanmıştır. Ortaokullarda okutulan Sosyal Bilgiler dersi 1984-1985 öğretim yılı sonu itibariyle kaldırılmış ve bu dersin yerine 1985-1986 öğretim yılından itibaren Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi dersleri okutulmaya başlanmıştır (Turan, 2016: 259; Bektaş, 2018: 26). 1997 yılında çıkarılan 4306 sayılı kanunla zorunlu ilköğretim sekiz yıla çıkarılınca ilkokul ve ortaokul ders ve program bütünlüğünü sağlamak adına ders çizelgeleri ve öğretim programları yeniden düzenlenmiştir. Bu çerçevede ortaokullarda okutulmakta olan Milli Coğrafya ve Milli Tarih dersleri kaldırılarak ilköğretim okullarının 4-7. Sınıflarında haftada 3 saat Sosyal Bilgiler dersi okutulmaya başlanmıştır (MEB, 1998: 268; Turan, 2016: 259).

Milli Eğitim Bakanlığı 2005-2006 öğretim yılından itibaren tüm eğitim kademelerinde yapılandırmacı anlayışı temel alan kapsamlı bir reform programı başlatmış; bu çerçevede ilköğretim ve ortaöğretimde okutulan bütün dersler gibi Sosyal Bilgiler dersleri için de yapılandırmacı anlayışa dayalı yeni öğretim programları ve ders kitapları hazırlanmıştır. MEB Talim ve Terbiye Kurulu tarafından 2004 yılında kabul edilen 4. ve

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 2005-2006 öğretim yılından; 2005 yılında kabul edilen 6-7. Sınıflar Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ise 2006-2007 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Bu öğretim programları 2017 yılına kadar küçük değişikliklerle uygulamada kalmış; 2017 yılında tüm eğitim kademelerinde okutulan derslerin öğretim programlarını yeniden hazırlamış ve bu çerçevede Sosyal Bilgiler dersi içinde yeni öğretim programı hazırlanarak 2017-2018 öğretim yılında dördüncü ve beşinci; 2018-2019 öğretim yılından itibaren ise tüm sınıflarda uygulanmaya başlanmıştır (Turan, 2018a: 297; Turan, 2018b). Bu öğretim programı 2018 yılında revizyona tâbi tutulmuştur (MEB, 2018; Turan, 2018c).

Bu araştırmanın amacı davranışçı yaklaşıma göre hazırlanan 1998 İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan 2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarını içerdikleri tarih öğretimine ilişkin unsurlar ve kapsadıkları tarih konu/kazanımları boyutuyla karşılaştırmalı olarak inceleyerek davranışçı dönemden yapılandırmacılığa geçişin ilköğretim düzeyinde tarih öğretimi üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Araştırmada bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

1. 1998 İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Tarih Öğretimi ile ilgili unsurlara yer verilme durumu nasıldır?
2. 2005 İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Tarih Öğretimi ile ilgili unsurlara yer verilme durumu nasıldır?
3. 2017 İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Tarih Öğretimi ile ilgili unsurlara yer verilme durumu nasıldır?
4. Davranışçı yaklaşımdan yapılandırmacı yaklaşıma geçiş öğretim programlarında tarih ile ilgili konu ve kazanımlara ayrılan yeri nasıl etkilemiştir?
5. Davranışçı yaklaşımdan yapılandırmacı yaklaşıma geçişin öğretim programlarındaki “Tarihe giriş ve takvim” ile ilgili konulara etkisi nasıl olmuştur?
6. Davranışçı yaklaşımdan yapılandırmacı yaklaşıma geçişin öğretim programlarındaki İslamiyet öncesi Türk tarihi ile ilgili konulara etkisi nasıl olmuştur?
7. Davranışçı yaklaşımdan yapılandırmacı yaklaşıma geçişin öğretim programlarındaki ilkçağ uygarlıkları ile ilgili konulara etkisi nasıl olmuştur?
8. Davranışçı yaklaşımdan yapılandırmacı yaklaşıma geçişin öğretim programlarındaki Cumhuriyet tarihi ve Atatürkçülük ile ilgili konulara etkisi nasıl olmuştur?
9. Davranışçı yaklaşımdan yapılandırmacı yaklaşıma geçişin öğretim programlarındaki İslam tarihi ve ilk Türk-İslam devletleri tarihi konularına etkisi nasıl olmuştur?
10. Davranışçı yaklaşımdan yapılandırmacı yaklaşıma geçişin öğretim programlarındaki Türkiye tarihi ve diğer Türk devletleri ile ilgili konulara etkisi nasıl olmuştur?
11. Davranışçı yaklaşımdan yapılandırmacı yaklaşıma geçişin öğretim prog-

ramlarındaki Osmanlı tarihi ve uygarlığı ile ilgili konulara etkisi nasıl olmuştur?

12. Davranışçı yaklaşımdan yapılandırmacı yaklaşıma geçişin öğretim programlarındaki Avrupa tarihi ile ilgili konulara etkisi nasıl olmuştur?

Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırma deseninde tasarlanan bu çalışmada yazılı bir materyal olan öğretim programları üzerinde çalışıldığı için doküman incelemesi yönteminden yararlanılmıştır. *“Doküman incelemesi araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar.”* (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 140). Dolayısıyla bu çalışmada birer yazılı materyal olan, MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca kabul edilerek 1998, 2005 ve 2017 yıllarından itibaren uygulanmaya başlanan İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları ile bu öğretim programlarına uygun olarak hazırlanmış olan ders kitaplarından yararlanılmıştır. Söz konusu materyaller betimsel analiz tekniği ile analiz edilerek elde edilen veriler “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları kapsamında tarih öğretimi” ve “1998, 2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında tarih konu ve kazanımlarının kapsamı” şeklindeki iki kategori; “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları kapsamında tarih öğretimi” kategorisi “1998 İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında tarih öğretimi”, “2005 İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında tarih öğretimi” ve “2017 İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında tarih öğretimi” şeklindeki üç; “1998, 2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında tarih konu ve kazanımlarının kapsamı” kategorisi ise “öğretim programlarında tarih konu ve kazanımlarına ayrılan yer”, “tarihe giriş, tarihin konusu, ilkçağ uygarlıkları”, “Cumhuriyet tarihi ve Atatürkçülük konuları”, “İslam tarihi ve ilk Türk-İslam devletleri”, Türkiye tarihi ve diğer Türk devletleri”, “Osmanlı tarihi ve uygarlığı” ve “Avrupa tarihi” şeklindeki yedi alt kategori halinde organize edilerek değerlendirilmiştir. Araştırmada ayrıca “tarihe giriş, tarihin konusu ve ilkçağ uygarlıkları” alt kategorisi “tarihe giriş ve takvim”, “İslamiyet öncesi Türk tarihi” ve “ilkçağ uygarlıkları” başlıklı üç tema altında incelenmiştir.

BULGULAR

1. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları Kapsamında Tarih Öğretimi

1.1. 1998 İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Tarih Öğretimi

1998-1999 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanan bu öğretim programı Türk Milli Eğitiminin amaçları, programın uygulanmasıyla ilgili açıklamalar, genel amaçlar, sınıflar düzeyinde ünite dağılım tabloları, Atatürkçülük ile ilgili konuların işleneceği üniteler ve Sosyal Bilgiler derslerinde kullanılabilecek araç-gereç ve materyal listeleri bölümlerinden oluşmaktadır. Programda sınıflar düzeyinde ünitelerin dağılı-

mı, ünite ismi, üniteye yer alan amaç sayısı, üniteler için öngörülen ders saati miktarı ve bu ders saati miktarının dersin o sınıftaki yıllık toplam saat miktarına oranı tablo halinde gösterilmekte; tablonun altında ise o sınıf düzeyindeki ünite, konu ve alt başlıklar listelenmektedir. (MEB, 1998: 531-568).

1998 SBDÖP’da Sosyal Bilgiler dersinin genel amaçları “vatandaşlık görevleri ve sorumlulukları yönünden”, “toplumda insanların birbirleriyle olan ilişkileri yönünden”, “çevreyi, yurdu ve dünyayı tanıma yetenekleri yönünden” ve “ekonomik yaşama fikrini ve yeteneklerini geliştirmek yönünden” olmak üzere dört kategori halinde düzenlenmiştir. Programda belirtilen toplam otuz dört genel amaç ifadesinin “vatandaşlık görevleri ve sorumlulukları yönünden” kategorisinde yer alan on birinin tarih öğretimi ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu amaçlar incelendiğinde genel olarak öğrencilerde devlete, ideolojisine ve bağımsızlık sembollerine sadakat ve saygı ile milli bilinç ve özsaygı oluşturmaya, tarihte şahsiyetin rolünü ve önemini anlamaya, öğrencilerin tarihsel duyarlılıkları ile tarihsel anlama ve düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik oldukları anlaşılmaktadır. Amaçlar içerisinde yer alan “*Toplumu yönlendiren Mustafa Kemal Atatürk ve diğer Türk büyüklerinin sadece milli değil, evrensel yönlerini de kavrayarak ve takdir ederek milletimize de düşen insanlık görevleri bulunduğunu görür, insanlığa karşı sevgi, saygı ve hizmet verme bilincine varırlar.*” şeklindeki amaç cümlesi evrensel bir tarih anlayışı kazandırmaya yöneliktir.

1998 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında (1998 SBDÖP) 43 madde halinde düzenlenen “Programın uygulanmasıyla ilgili açıklamalar” bölümünden programın tarih öğretimine yaklaşımının ipuçları da elde edilebilmektedir. Bu bölümde ilk olarak farklı sosyal bilim dallarından oluşan Sosyal Bilgiler derslerinde konuların çok yönlü bir bütün olarak işlenmesinin gereğine dikkat çekilmektedir. Birçok maddede bu bütünleştirmeye örnek sayılabilecek önerilere yer verilmektedir:

“Türkiye’nin coğrafi bölgeleri işlenirken; a) Karadeniz Bölgesi konusunda Atatürk’ün 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkışı, Milli Mücadelemizi başlatmış olduğu vurgulanır, Amasya Genelgesinin kapsam ve sonuçlarına değinir, Kastamonu’dan bahsederken şapka ve dolayısıyla kılık-kıyafet inkılabından söz edilir.” (MEB, 1998: 534).

Programda açıklamalar içerisinde yer alan “*Öğrencilerde insan ve toplum hayatının sürekli bir değişme ve gelişme içinde olduğu, insanların ihtiyaçlarının yaşadıkları zaman ve ortama göre farklılıklar ve gelişmeler gösterdiği belirtilir.*” ifadesinde çok açık bir şekilde ifade edilmese de tarih öğretiminin önemli unsurlarından olan öğrencilerin zaman, süreklilik ve değişimi algılamalarının önemine işaret edilmektedir. Benzer şekilde adı konulmadan Sosyal Bilgiler derslerinde yerel tarih çalışmalarına yer verilmesi de önerilmektedir:

“Öğretmen tarihi bir olay, Kurtuluş Savaşı veya Türk inkılaplarının herhangi biri üzerinde dururken bu olayların çevreden izlerini araştırır ve çocukların dikkatini

bunlar üzerine çeker. Atatürk'ün hayatının herhangi bir safhasında okulun bulunduğu yerde bulunmuş, oradan geçmiş, bir kongre toplamış, bir beyanname yayınlamış, bir nutuk söylemiş veya Türk inkılaplarının önemli bir safhasını başlatmış ise okulun bulunduğu yerde bulunmuş, oradan geçmiş, bir kongre toplamış, bir beyanname yayınlamış, bir nutuk söylemiş veya Türk inkılaplarının önemli bir safhasını başlatmış ise okulun bulunduğu yerde bunun adına bir anıt varsa, bir binaya, bir caddeye veya meydana adı verilmiş ise bunlar üzerinde durulur." (MEB, 1998: 534).

Programda öğretmenlerin tarih konularını işlerken olayların seyrinden çok neden-sonuç ilişkisi ve varsa günümüze etkilerinden söz edilmesine (tarihsel olayların günümüzle bağlantılı bir şekilde ele alınması), ayrıntı sayılabilecek tarih, yer ve kişi isimlerinin ezberletilmemesi gereğinin altı çizilmektedir. Aynı şekilde konuların işlenişinde ders kitaplarıyla yetinilmeyerek öğrencinin seviyesine uygun farklı kaynaklardan ve programda da liste halinde yer verilen harita, yerküre, videokaset, film şeridi, slayt vb. eğitim araçlarından yararlanılmasının gereği vurgulanmaktadır. Tarih konuları özelinde konulardaki önemli tarihi olayların öğrencilerle birlikte tarih şeridine işlenerek onlarda zaman kavramının geliştirilmesi, tarihi tablolar, resimler, kartpostallar incelenmek suretiyle konuların somutlaştırılması, konuların özelliğine göre haritalar, atlaslar ve dilsiz haritalardan yararlanılması istenmektedir ki burada da yaparak-yaşayarak öğrenmenin önemine işaret edilmektedir.

Öğretim programında dersleri tekdüzelikten kurtarmak için derslerde kullanılan yöntem ve tekniklerinin de çeşitlendirilmesi; bu çerçevede anlatım ve soru-cevap teknikleriyle yetinilmeyerek konuların özelliğine göre münazara, örnek olay inceleme, problem çözme gibi öğrenciyi aktif kılp, onları araştırmaya ve incelemeye sevk edecek tekniklerin kullanılması önerilmektedir. Bu durumun öğrencilerin çeşitli kaynaklardan bilgi elde etme ve bilgileri başkalarına sunma yolları, yardımlaşma, işbirliği yapma, birlikte çalışma, eleştirel düşünme, başkalarının görüşlerine saygı duyma, gruba katılma, grubu yönetme, kendine güvenme, sorumluluk alma, topluluk karşısında konuşabilme becerilerini geliştireceğinin altı çizilmektedir (MEB, 1998: 535).

Programda konuların işlenişinde yakından uzağa, somuttan soyuta ve basitten karmaşığa gibi ilkelere uyulmasının ve okul dışı öğrenme ortamlarından yararlanılması, bu çerçevede kitaplıklar, müzeler, sergiler vb. yerlere inceleme ve gezi gözlem yaptırılmasının da önemi vurgulanmaktadır (MEB, 1998: 535-536).

1.2. 2005 İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Tarih Öğretimi

1998 SBDÖP da dâhil olmak üzere daha önceki sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının içerikleri daha ziyade çok disiplinli bir yaklaşımın yansıması olarak bariz bir şekilde tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi konularından oluşurken 2005 SBDÖP'da öğrenme alanları disiplinler arası bir yaklaşımla tarih, coğrafya, ekonomi,

sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimlerle vatandaşlık bilgisi açısından çok yönlü bir bütün olarak ele alınmıştır. Başka bir ifadeyle 1998 SBDÖP’da genel olarak her bir ünite bir sosyal bilim disiplini yansıtırken 2005 SBDÖP’deki öğrenme alanları her birisinde belli bazı disiplinler baskın olsa da çok sayıda sosyal bilimlerin disiplininin yanı sıra birbirleri ile ilişkili beceri, tema, kavram ve değerleri bir bütün olarak yansıtacak şekilde tasarlanmıştır.

2005 SBDÖP’da “genel amaçlar” başlığı altında on yedi amaç yer almakta olup bunların yedisinin tarih öğretimi ile ilgili olduğu değerlendirilmektedir. Bu genel amaçlar incelendiğinde genel olarak vatandaşlık bilinci ile tarihçilik becerileri arasında bir denge gözetildiği; bu çerçevede öğrencilerde milli bilinç, tarihsel duyarlılık, tarihsel anlayış ve tarihsel düşünme becerileri kazandırmaya yönelik oldukları anlaşılmaktadır. Genel amaçlar içerisinde yer verilen “*İnsanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir.*” şeklindeki amaç öğrencilerde evrensel bir bakış açısı geliştirmeye yönelik amaç olarak dikkat çekmektedir.

2005 SBDÖP dokuz öğrenme alanı temelinde organize edilmiş olup; bu öğrenme alanlarından Kültür ve Miras öğrenme alanı büyük ölçüde tarih disiplini ile ilgiliyken tüm insanlık tarihini zaman, mekân ve kronoloji boyutuyla içeren Zaman, Süreklilik ve Değişim öğrenme alanı farklı öğrenme alanlarındaki farklı konuların geçmişten günümüze geçirdiği değişimi ortaya koyduğu için diğer tüm öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Programda tarih konularının yıllara yayılışına baktığımızda tarih konularının Küresel Bağlantılar öğrenme alanı hariç olmak üzere kronolojik bir sıra dâhilinde sunulduğu ve 6. ve 7. sınıfta giderek artan oranda yoğunlaştığı görülmektedir. Öğretim programında bu şekilde öğrencilerin tarih konularıyla görece soyut kavramları anlayabilecek yaş düzeyine ulaştıktan sonra karşılaşmalarının göz önünde bulundurulmasının pedagojik açıdan uygun bir yaklaşım olduğu değerlendirilmektedir.

Öğretim programında yapılandırmacı anlayışın ruhuna uygun olarak öğretmenlerin derslerde olguları ve olayları aktarmak ya da ders kitaplarını ezberlettirmek yerine etkinlik ve materyaller kullanmak suretiyle öğrenci merkezli bir yöntem benimsemeleri, öğrencilere sosyal bilimcilerin bilimsel yöntemlerini sezdirmeleri, onların tarihsel olaylardaki benzerlik ve farklılıkları analiz etmelerine, bireysel veya grup olarak birincil ve ikincil kaynaklar üzerinde çalışarak kendi anlayışlarını sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturmalarına, belirli gün ve haftalardan yararlanarak tarihsel duyarlılıklarını geliştirmelerine, doğal ve tarihi çevreyi koruma bilinci kazandırmaya ders konularını sevdireci roman, tarihi roman vb. edebi ürünleri okumaya teşvik etmeye ve “müze ile eğitim” yönergesinde belirtilen açıklama ve etkinlik örneklerinden yararlanmalarına yönelik önerilerinde bulunmaktadır (MEB, 2005a; MEB, 2005b).

Öğretim programında yer verilen dokuz temel becerinin dışında kanıt kullanma, karşılaştırma yapma, sebep-sonuç ilişkisini belirleme, görsel kanıt (nesne, minyatür, gravür, fotoğraf, karikatür, temsili resim) kullanma, olgu ve düşünceleri ayırt etme, tarihsel olguları ve yorumları ayırt etme, tarihsel empati, zaman ve kronolojiyi algılama ve kalıp yargıları fark etme gibi tarih öğretimiyle ilgili kilit becerilere de yer verilmiştir. Öğretim programında tüm bu beceriler ile ilgili açıklayıcı ve kuramsal bilgilere de yer verilmiştir.

2005 SBDÖP’da toplam yirmi değere yer verilmiş olup bunlardan bağımsızlık, barış, hoşgörü, özgürlük ve vatanseverlik, bayrağa ve İstiklal Marşı’na saygı ve tarihsel mirasa duyarlılık değerleri tarih öğretimi ile ilgili değerlerdir (MEB, 2005a; MEB, 2005b).

Programda kazanım tablosu üzerinde yer verilen açıklamalar, materyal ve etkinlik önerileri ile kazandırılması öngörülen kazanım, beceri, değer, kavram vb. unsurların sadece tavsiye niteliğinde kalmayıp, öğretmenler tarafından uygulamaya geçirilmesi için bir kılavuz olma özelliği taşımaktadır.

Tüm bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere 2005 SBDÖP’da tarih bilgisi yanında tarihe ilişkin temel kavramlar, beceriler ve değerlere de yer verilerek tarih öğretiminde o zaman kadar hâkim olan tarihsel bilgi aktarımını ön plana alan geleneksel yapısından kurtarılarak tarih öğretimin anlamı, amacı ve kapsamı genişletilmiştir.

1.3. 2017 İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Tarih Öğretimi

2017 SBDÖP dördüncü ve beşinci sınıflarda 2017-2018, altıncı ve yedinci sınıflarda ise 2018-2019 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Bu öğretim programı programın temel unsurları ve program organizasyonu açısından 2005 SBDÖP ile benzerlik gösterse de aralarında önemli farklılıklar bulunmaktadır (Turan, 2018a). Bu öğretim programında 2005 SBDÖP’da yer alan tarih öğretimi ile alakalı Zaman, Değişim ve Süreklilik öğrenme alanının yanı sıra Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler ile Güç, Yönetim ve Toplum öğrenme alanlarına yer verilmemiş, buna karşılık Etkin Vatandaşlık isimli yeni bir öğrenme alanı eklenmiştir.

2017 SBDÖP’da 2005 SBDÖP’da yer verilen genel amaçların önemli bir bölümü korunmakla birlikte “farklı dönem ve mekânlardaki toplumlararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder.” şeklindeki amaca yer verilmemiş; “insanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir.” şeklindeki amaç cümlesi “ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri.” şeklinde değiştirilmiş, ayrıca daha önceki programda yer almayan “millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri.” şeklinde bir amaç cümlesi eklenmiştir (MEB,

2018: 8; Turan, 2018:b 300).

Aşırı standartlaştırmanın ön planda tutularak alana özgünlüğün önemli ölçüde göz ardı edildiği öğretim programında dikkat çekici hususlardan birisi de “değer” kavramına söylem bazında olsa da önemli vurgu yapılmış olmasıdır. Programda değerlerin önemiyle ilgili verilen bilgilerin bir bölümü şöyledir: *“Değerlerimiz öğretim programlarının perspektifini oluşturan ilkeler toplamıdır. Kökleri geleneklerimiz ve dünümüz içinde, gövdesi ve dalları bu köklerden beslenerek bugünüme ve yarınımıza uzanmaktadır. Temel insani özelliklerimizi oluşturan değerlerimiz hayatımızın rutin akışında ve karşılaştığımız sorunlarla başa çıkmada eyleme geçmemizi sağlayan kudretin ve gücün kaynağıdır...”* (MEB, 2018: 4). Programda Sosyal Bilgiler derslerinde on sekiz değer kazandırılması öngörülmüş olup, bu değerlerden duyarlılık, özgürlük ve vatanseverlik değerlerinin tarih öğretimiyle ilişkili olduğu söylenebilir. Öğretim programında değerlerin önemine vurgu yapılmış ve ders aracılığıyla on sekiz değer kazandırılması öngörülmüş olmakla birlikte değer eğitimi ile ilgili açıklama, etkinlik ve materyal önerileri vb. yer verilmiştir.

2017 SBDÖP’da yirmi yedi temel becerinin kazandırılması öngörülmüştür. Bu becerilerden değişim ve sürekliliği algılama, empati, kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme, kanıt kullanma ve zaman ve kronolojiyi algılama tarih öğretimi çerçevesinde kazandırılacak temel kilit becerilerdir. Ancak programda diğer tüm beceriler gibi bu becerileri ile ilgili açıklama ve nasıl kazandırılacaklarına ilişkin herhangi bilgi yer almamaktadır.

Programın uygulanmasında dikkat edilecek hususlar ile ilgili açıklamalardan programın tarih öğretimine yaklaşımı konusunda fikir edinebilmektedir. Bu bölümde 1998 SBDÖP’na benzer şekilde öğretmenlerden konuları disiplinler arası bir yaklaşımla işlenmeleri, kazanımların gerçekleştirilmesinde yerellik, güncellik, disiplinler arası yansıtıcı sorgulama, geçmiş-bugün-gelecek bağlantısı, zaman-süreklilik-değişim ve esneklik gibi sosyal bilgiler öğretiminin temel ilkelerini dikkate almaları, öğrencilere sosyal bilimcilerin kullandıkları bilimsel yöntemleri sezdirmeleri, kavram öğretimine önem vermeleri, milli, dini bayramlar vb. belirli gün ve haftalardan yararlanarak öğrencilerin tarihsel duyarlılığı ve milli bilinçleri geliştirmeleri, okul dışı ortamlardan (arkeolojik kazı alanları, atölye, müze ve tarihi mekân vb.) yararlanmaları, uygun konularda sözlü tarih ve yerel tarih uygulamaları yaptırmaları, öğrencileri tarihi roman, hikaye vb. okumaya teşvik etmeleri, ayrıca uygun gördükleri kazanımları resim, müzik, minyatür, gravür, hat, heykel, mimari, tiyatro, sinema gibi geleneksel ve modern sanat eserleriyle desteklemeleri istenmektedir (MEB, 2018: 10).

2. 1998, 2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında Tarih Konu ve Kazanımlarının Kapsamı

2.1. Öğretim Programlarında Tarih Konu ve Kazanımlarına Ayrılan Yer

1998 SBDÖP’da sınıflar düzeyinde üniteler, ünite içerikleri ve ünitelere ayrılan ders saati miktarları belirtilmiştir. 2005 ve 2017 SBDÖP’da disiplinler arası bir yaklaşımla birden fazla sosyal bilimler disiplinini yansıtacak şekilde oluşturulan öğrenme alanları halinde organize edildiğinden tarih kazanımları farklı öğrenme alanları içerisinde dağınık bir şekilde yer almaktadır. Bu öğretim programlarındaki Kültür ve Miras öğrenme alanı ağırlıklı olarak tarih ile ilgili kazanımlardan oluşmaktaysa da diğer öğrenme alanlarında da öğrencilerin farklı konularla ilgili tarihsel süreklilik ve değişimi anlamalarına imkân yaratacak şekilde tarih ile ilgili kazanımlara yer verilmiştir. Bu öğretim programlarında sınıflar düzeyinde her bir öğrenme alanına ayrılan toplam ders saati miktarı belirtilmiş olduğundan bu miktarın öğrenme alanında yer alan kazanım sayısına bölünmesiyle kazanım başına düşen süre hesaplanmış; bu sürenin öğrenme alanı içerisinde bulunan tarih ile ilgili kazanım sayısı ile çarpılmasıyla da tarih kazanımlarına ayrılan yaklaşık ders saati miktarı hesaplanmıştır.

Aşağıda 1998, 2005 ve 2017 SBDÖP’da sınıflar bazında tarih ile ilgili üniteler, öğrenme alanları ve kazanım sayıları, bunlar için ayrılan ders saati miktarları ve program içerisindeki ağırlıkları tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 1: 1998, 2005 ve 2017 SBDÖP’da Tarih Konularına Ayrılan Yer

Sınıf	1998 SBDÖP			2005 SBDÖP			2017 SBDÖP		
	Ünite	Ders Saati	Oranı (%)	Öğrenme Alanı/ Ünite	Ders Saati	Oranı (%)	Öğrenme Alanı/ Ünite	Ders Saati	Oranı (%)
4	Tarih, İlk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu	27	25	Birey ve Toplum (2)	4	3,6	Birey ve Toplum (2)	4,8	4,4
				Kültür ve Miras (6)	15	13,9	Kültür ve Miras (4)	14	13
				Bilim, Teknoloji ve Toplum (3)	6	5,6	Bilim, Teknoloji ve Toplum (2)	6,4	5,9
				TOPLAM	25	23,1	7	25,2	23,3
5	Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk?	39	36,1	Kültür ve Miras (4)	10	9,3	Kültür ve Miras (3)	10,8	10
				Bilim, Teknoloji ve Toplum (2)	4	3,7	Küresel Bağlantılar (1)	3,5	3,3
	İslamiyetin Doğuşu, Yayılışı ve Türkler	21	19,4						
	TOPLAM	60	55,5	6	14	13	4	14,3	13,3
6	Türkiye Tarihi	18	16,7	Birey ve Toplum (3)	7	6,5	Birey ve Toplum (3)	7,2	6,6
	Moğollar ve Diğer Türk	12	11,1	İnsanlar, Yerle, Çevreler (2)	4,3	4	Kültür ve Miras (5)	22	20,4

Devletleri									
Osmanlı Devleti’nin Kuruluđu	21	19,4	Kültür ve Miras (9)	24	22,2	Etkin Vatandaşlık (1)	2,7	2,5	
			Güç, Yönetim ve Toplum (3)	9	8,3				
TOPLAM	51	47,2	17	44,3	41	9	31,9	29,5	
7	İstanbul’un Fethi ve Sonrası	19	17,6	Kültür ve Miras (8)	27	25	Kültür ve Miras (5)	30	27,8
	Avrupa’da Yenilikler	9	8,3	Bilim, Teknoloji ve Toplum (5)	12	11,1	İnsanlar, Yerler, Çevreler (1)	3,8	3,5
	17. ve 18. YY’da Osmanlı Devleti	12	11,1	Üretim, Dağıtım ve Tüketim (5)	15	13,9	Bilim, Teknoloji ve Toplum (2)	6	5,6
	19. ve 20. YY’da Osmanlı Devleti	12	11,1	Güç, Yönetim ve Toplum (1)	2,4	2,2	Üretim, Dağıtım ve Tüketim (3)	7,5	7
	Osmanlı Kültür ve Uygarlığı	9	8,3	Küresel bağlantılar (2)	7,5	6,9	Etkin Vatandaşlık (2)	6	5,6
TOPLAM	61	56,4	21	63,9	59,1	13	53,2	49,5	
GENEL TOPLAM	199	46,1	55	147,2	35,4	33	124,6	28,3	

Tablo 1’de de görüldüğü gibi 1998 SBDÖP’nda tarih ile ilgili olarak dördüncü sınıfta 1, beşinci sınıfta 2, altıncı sınıfta 3, yedinci sınıfta ise 5 üniteye yer verilmiştir. Bu ünitelere dördüncü sınıfta 27, beşinci sınıfta 60, altıncı sınıfta 51, yedinci sınıfta ise 61 ders saati ayrılmıştır. Bu dağılıma göre dördüncü sınıfta Sosyal Bilgiler dersi içerisinde tarih konularına ayrılan ders saati miktarı yaklaşık % 25’lik oran ile en az iken, üst sınıflara çıkıldıkça tarih konularına ayrılan yer ve ders saatleri artmaktadır ki bu da pedagojik ilkelere uygun bir yaklaşımdır.

2005 ve 2017 SBDÖP’da tarih ile ilgili kazanımlar Kültür ve Miras öğrenme alanında yoğunlaşmakla birlikte zaman, süreklilik ve değişim bağlamında (2005 programında Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler öğrenme alanı hariç) diğer öğrenme alanlarında da farklı oranlarda yer verilmiştir. 2005 SBDÖP’da dördüncü sınıfta 11 (25 ders saati), beşinci sınıfta 6, (14 ders saati), altıncı sınıfta 17 (44,3 ders saati), yedinci sınıfta ise 21 (53,9 ders saati) kazanıma yer verilmişken 2017 SBDÖP’da dördüncü sınıfta 7 (25,2 ders saati), beşinci sınıfta 4 (14,3 ders saati), altıncı sınıfta 9 (31,9 ders saati), yedinci sınıfta ise 13 kazanıma (53,2 ders saati) yer verilmiştir. Tarih ile ilgili kazanımların yıllık program içerisindeki ağırlığına bakıldığında her iki programda da dördüncü sınıfta % 23, beşinci sınıfta % 13’ler civarında olduğu; altıncı sınıfta tarih kazanımlarına ayrılan yerin 2005 programında % 41, 2017 programında % 29,5’e; yedinci sınıf programının ise 2005 programında % 59,1’e, 2017 programında ise % 49,5’e yükseldiği görülmektedir. Dolayısıyla 2017 programında özellikle altıncı sınıf düzeyinde tarih konularının ağırlığında 2005 programına kıyasla % 11,5, yedinci sınıfta ise % 9,6’lık bir

azalma olduğu anlaşılmaktadır.

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programları içerisindeki tarih konularının genel ağırlığına bakıldığında 1998 SBDÖP’da dört yıllık süreçte tarih ile ilgili on bir üniteye toplam 199 ders saati (% 46,1) ayrılmışken; 2005 SBDÖP’da tarih ile ilgili 55 kazanıma yaklaşık 147,2 ders saati (% 35,4), 2017 SBDÖP’da ise tarih ile ilgili 33 kazanıma yaklaşık 124,6 ders saati (% 28,3) ayrıldığı anlaşılmaktadır. Bu da 1998 SBDÖP’na oranla yapılandırmacı anlayışa geçişle birlikte uygulanmaya başlanan 2005 SBDÖP’da tarih konularına ayrılan yerin %10,7; 2017 SBDÖP’da ise % 17,8 oranında azaltıldığı anlamına gelmektedir.

2.2. Tarihe Giriş, Tarihin Konusu, İlkçağ Uygarlıkları

1998 İlköğretim SBDÖP’da tarih ile ilgili ilk konulara dördüncü sınıf programında Tarih, ilk yurdumuz ve tarihte Anadolu başlıklı üniteye yer verilmiştir. Toplam 27 ders saati ayrılan bu ünite tarih kavramı ile ilgili temel kuramsal bilgilerin yanı sıra İslamiyet öncesi Türk tarihi ve uygarlığı ile İlkçağda Anadolu ve yakın çevresinde kurulan uygarlıklar ile ilgili konuları kapsamaktadır.

Aşağıdaki tabloda 1998 SBDÖP’nda yer verilen söz konusu ünite ile 2005 ve 2017 SBDÖP’da bu konulara karşılık geldiği düşünülen kazanımlar gösterilmiştir.

Tablo 2: Tarih İle İlgili Temel Kavramlar ve İlkçağ Uygarlıkları Konularına Yer Verilme Durumu

Sınıf	1998 SBDÖP	2005 SBDÖP	2017 SBDÖP
	Ünite	Sınıf Öğrenme Alanı	Sınıf Öğrenme Alanı
4	Tarih, İlk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu (27 saat)	4 Birey ve Toplum (1) Kültür ve Miras (2) Bilim, Teknoloji ve Toplum (2) Kazanım)	4 Birey ve Toplum (1) Kültür ve Miras (2) Bilim, Teknoloji ve Toplum (1)
		5 Kültür ve Miras (2) Küresel Bağlantılar (1)	
		6 Kültür ve Miras (4) Güç, Yönetim ve Toplum (1) İnsanlar, Yerler ve Çevreler (2)	6 Kültür ve Miras (2) Etkin Vatandaşlık (1)
		7 Bilim Teknoloji ve Toplum (3) Üretim, Dağıtım ve Tüketim (3)	7 Üretim, Dağıtım ve Tüketim (1)

Tablo 2’de de görüldüğü üzere Tarih, İlk Yurdumuz ve Tarihte Anadolu ünitesinde yer verilen konular 2005 SBDÖP’da 4, 6, 7; 2017 SBDÖP’da ise 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda farklı öğrenme alanlarında bulunan kazanımlar ile karşılanmıştır. Aşağıda 1998, 2005 ve 2017 SBDÖP’nda bu konulara yer verilme durumları ayrı başlıklar altında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

2.2.1. Tarihe Giriş ve Takvim

1998 SBDÖP’da bu ünitenin ilk konusu tarih ve zaman kavramlarıyla ilgili olup,

bu ünite de söz konusu kavramlarla ilgili olarak tarihin konusu, tarih öğrenmenin gerekliliği, tarihte zaman (yıl, yüzyıl ve çağ), takvim ve çeşitleri (miladi ve hicri takvim), tarihin başlangıcı ve çağ kavramı hakkında bilgilere yer verilmektedir (MEB, 1998).

2005 SBDÖP’da tarih ile ilgili temel kuramsal bilgilere farklı anlayış ve yöntemlerle de olsa dördüncü sınıftan itibaren yer verilmektedir. Dördüncü sınıf Birey ve Toplum öğrenme alanındaki *“Yaşamına ilişkin belli başlı olayları kronolojik sıraya koyar.”*; Kültür ve Miras öğrenme alanındaki *“Sözlü tarih yöntemini kullanarak ve nesnelere dayanarak aile tarihi oluşturur.”* ve *“Kültür öğelerinin geçmişten bugüne değişerek taşındığına ilişkin yakın çevresinden kanıtlar gösterir.”*, Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanındaki *“İnsanlığın kullandığı belli başlı zaman ölçme araçlarını ve belirleme yöntemlerini tanır.”* ve *“Kullandığı teknolojik ürünlerin zaman içindeki gelişimini kavrar.”* kazanımları doğrudan veya dolaylı olarak öğrencilerde tarih ve takvim ile ilgili temel anlayış oluşturmaya yönelik kazanımlardır (MEB, 2005a).

2017 SBDÖP’da bu kazanımlardan *“İnsanlığın kullandığı belli başlı zaman ölçme araçlarını ve belirleme yöntemlerini tanır.”*, *“Kültür öğelerinin geçmişten bugüne değişerek taşındığına ilişkin yakın çevresinden kanıtlar gösterir.”* ve *“İnsanlığın kullandığı belli başlı zaman ölçme araçlarını ve belirleme yöntemlerini tanır.”* kazanımlarına yer verilmezken diğer kazanımlar bazı ifade değişiklikleriyle de olsa korunmuştur (MEB, 2018). Bu programa göre yazılmış ders kitabında kazanımlarla ilgili olarak aile tarihi ve sözlü tarih uygulamaları, tarih boyunca gerçekleştirilen önemli buluşların günümüze kadar geçirdiği değişim ve süreklilik konularında bilgilere yer verilmektedir (Tüysüz, 2019: 98-112). Dolayısıyla 1998 SBDÖP’da tarih, takvim ve kronolojiye ilişkin bilgilerin 2005 ve 2017 SBDÖP’da tam olarak karşılanmadığı, buna karşılık bu öğretim programlarında sözlü tarih, yerel tarih, aile tarihi, değişim ve süreklilik ve benzerlik ve farklılık gibi kavramlarla tarih öğretiminin farklı boyutlarına yer verildiği anlaşılmaktadır.

2.2.2. İslamiyet Öncesi Türk Tarihi

1998 SBDÖP’nın dördüncü sınıf üniteleri içinde yer alan *“Tarih, ilk yurdumuz ve tarihte Anadolu”* ünitesinin ikinci konusu İslamiyetten önceki Türk tarihi ile ilgilidir. Bu ünite en eski devirlerden başlayarak 10. yüzyıla kadar uzanan dönemdeki Türk tarihi ve uygarlığı ile ilgili konuları kapsamaktadır. Dolayısıyla öğretim programında bu ünite kapsamında Orta Asya’nın yeri, Türklerin Orta Asya’da ilk yerleşim merkezleri ile oradaki yaşam tarzları, İlk Türk devletleri olan Büyük Hun, Avrupa Hun, Gök-türk ve Uygur devletleri, ilk Türk devletlerinde kültür ve uygarlık ile Türk milletinin tarihteki yeri konularına yer verilmiştir.

2005 SBDÖP’da İslamiyet öncesi Türk tarihiyle ilgili konular altıncı sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında yer alan *“Destan, yazıt ve diğer belgelerden yararlanarak, Orta Asya ilk Türk devletlerinin siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulu-*

nur.", "Orta Asya ilk Türk devletlerinin kültürel özellikleriyle yaşadıkları yerlerin coğrafi özelliklerini ilişkilendirir.", "Günümüz Türk Silahlı Kuvvetleri'ni ilk Türk devletlerinin ordusu ile ilişkilendirerek, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin önemini ve görevlerini kavrar." ve "İpek Yolu'nun toplumlar arası siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü fark eder." şeklindeki dört kazanımla karşılanmıştır. Ayrıca altıncı sınıf Güç Yönetim ve Toplum öğrenme alanındaki "Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekleri, kadın haklarının gelişimi açısından yorumlar.", yedinci sınıf Güç, Yönetim ve Toplum öğrenme alanındaki "Tarihsel süreçte Türk devletlerinde yönetim şekli ve egemenlik anlayışındaki değişim ve sürekliliği fark eder." şeklindeki değişim ve sürekliliği ortaya koymaya yönelik kazanımlar da İslamiyetten önceki Türk tarihiyle ilgili boyutları ön planda olan kazanımlardır (MEB, 2005a; MEB, 2005b).

2017 SBDÖP'da bu konularla ilgili kazanım sayısı azaltılmıştır. Bu programda İslamiyetten önceki Türk tarihi ile ilgili konuların altıncı sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanındaki "Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur." ve "Tarihi ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü açıklar." ile Etkin Vatandaşlık öğrenme alanındaki "Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder." şeklindeki kazanımlarla karşılanmaya çalışılmıştır (MEB, 2018). 2005 ve 2017 SBDÖP'na göre hazırlanan ders kitaplarında Türklerin ilk anayurdu Orta Asya'nın sınırları ve coğrafi özellikleri, ilk kültür merkezleri, Türklerin buradaki yaşam tarzları, Asya Hun, Göktürk ve Uygur Devleti ile bu devletlerde kültür ve uygarlık, kadının toplumsal yaşam ve devlet yönetimindeki saygın ve etkin konumu, destanlar ve Orhun Yazıtları, ticaret yolları konularında bilgiler yer almaktadır (Karabıyık, 2016: 151; Yıldırım vd., 2021: 63; 218). Ders kitaplarında demokrasi düşüncesinin tarihsel gelişimi bağlamında ilk Türk devletlerinin yönetim anlayışları töre ve kurultay kavramları çerçevesinde açıklanmaktadır (Ünal vd., 2017:146; Gültekin vd., 2021: 199). 2017 SBDÖP'na göre yazılan ders kitaplarında Avrupa Hun Devleti'ne yer verilemezken Göktürk Devleti ile ilgili bilgilere de daha önceki ders kitaplarının aksine I. Göktürk Devleti ve II. Göktürk (Kutluk) Devleti başlıkları altında yer verilmiştir.

2.2.3. İlkçağ Uygarlıkları

1998 SBDÖP'nın dördüncü sınıf "Tarih, ilk yurdumuz ve tarihte Anadolu" ünitesinin üçüncü konusu Anadolu uygarlıkları ile ilgilidir. Bu konuda Hititler, Frigyalılar, Lidyalılar, Urartular ve İyonlar ile bu devletlerin devlet yönetimi, din ve inanış, sosyal ve ekonomik yaşam, yazı dil ve edebiyat ile bilim ve sanat durumları ile ilgili konulara yer verilmektedir. Programda Bu devletlerin isimleri, kuruldukları yerler ve başkentlerinden bahsedilmesi, öğrencilerin yakın çevresinde olan uygarlıkların üzerinde diğerlerine oranla daha geniş şekilde durulması ve bu yolla onlarda kültür varlıklarını koruma bilinci geliştirilmesine dikkat çekilmektedir. Öğretim programında

ayrıca Mezopotamya, Mısır, Pers, Makedonya, Roma ve Bizans uygarlıklarına da Anadolu uygarlıklarına etkileri boyutuyla yer verilmiştir (MEB, 1998: 542-543).

2005 SBDÖP’da İlkçağ Anadolu uygarlıklarına altıncı sınıf İnsanlar, yerler ve Çevreler öğrenme alanında yer verilmiştir. Bu öğrenme alanında yer alan “Örnek incelemeler yoluyla tarih öncesindeki ilk yerleşmelerden günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur.” ve “Anadolu ve Mezopotamya’da yaşamış ilk uygarlıkların yerleşme ve ekonomik faaliyetleri ile sosyal yapıları arasındaki etkileşimi fark eder.” şeklindeki iki kazanım doğrudan Anadolu uygarlıkları ile ilgilidir. Bu iki kazanımın dışında ayrıca değişim ve süreklilik bağlamında diğer tarihsel dönemlerin yanı sıra belli ölçülerde ilkçağ uygarlıkları ile ilgili boyutları da bulunan başka kazanımlar da mevcuttur. Bu çerçevede yedinci sınıf Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanındaki “İlk uygarlıkların bilimsel ve teknolojik gelişmelere katkılarını örnekler verir.”, “İlkyazı örneklerinden yola çıkarak yazının kullanım alanlarını ve bilgi aktarımındaki önemini fark eder.” ve “Tarihsel süreçte düşünceyi ifade etme ve bilim özgürlüklerini bilimsel gelişmelerle ilişkilendirir.” ile Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanındaki “Üretimde ve yönetimde toprağın önemini tarihten örneklerle açıklar.”, “Kaynakların, ürünlerin ve ticaret yollarının devletlerin gelişmesindeki önemine tarihten ve günümüzden örnekler verir.” ve “Tarihten ve günümüzden örnekler vererek üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir.” şeklindeki kazanımlar ilgili konulardaki değişim ve sürekliliği ortaya koymaya yönelik kazanımlar olup ilkçağ uygarlıklarını da içermektedir (MEB, 2005a).

2017 SBDÖP’da ilkçağda Anadolu ve çevresindeki uygarlıklar ile ilgili konular beşinci sınıfa aktarılmıştır. Beşinci sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında “Somut kalıntılardan yola çıkarak Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının insanlık tarihine katkılarını fark eder.” kazanımı doğrudan bu konuyla ilgili olan tek kazanımdır (MEB, 2018: 17). Dolayısıyla 2005 SBDÖP’nda yer alan “Anadolu ve Mezopotamya’da yaşamış ilk uygarlıkların yerleşme ve ekonomik faaliyetleri ile sosyal yapıları arasındaki etkileşimi fark eder.” ve “İlk uygarlıkların bilimsel ve teknolojik gelişmelere katkılarını örnekler verir.” Kazanımlarına bu programda yer verilmemiştir. Yukarıda bahsedilen ve ilkçağ uygarlıklarıyla dolaylı ilgisi bulunan kazanımlara ise kazanım ifadelerinde ve sınıf düzeylerinde gerçekleştiren bazı değişiklikler ile yeni programda yer verilmiştir.

2005 SBDÖP’na uygun olarak yazılan ders kitabında ilkçağ uygarlıkları ile ilgili olarak tarih öncesi devirlerden başlayarak yerleşme, üretim, yaşam tarzı vb. konularda tarihsel süreç içerisinde insanlığın geçirdiği aşamalar, tarih öncesi ve tarih devirleri, Mezopotamya uygarlıkları (Sümerler, Babiller, Asurlular), genel olarak Anadolu ve Anadolu’da kurulan uygarlıklar (Hititler, Frigyalılar, İyonlar, Urartular ve Lidyalılar) hakkında bilgilere yer verilmiştir (Karabıyık, 2016: 42-49). Bu bilgiler aşağı yukarı aynı şekilde 2017 SBDÖP’na göre yazılan Sosyal Bilgiler 5 ders kitabında yer almaktadır (Evirgen, 2021: 36-43). Sosyal Bilgiler 7 ders kitaplarında da ilk uygarlıklarda teknoloji,

Sümer, Mısır ve Fenikelilerde yazı, Anadolu uygarlıklarında yerleşmeye etki eden faktörler, toprak yönetimi, ilkçağda Anadolu'nun önemli ticaret yolları ile ilgili bilgilere yer verilmektedir (Ünal vd., 2017: 98-103; 116-123; (Gültekin, 2021: 126-140).

1998 SBDÖP'na oranla 2005 ve 2017 SBDÖP'da ilkçağda Anadolu'da ve yakın çevresinde kurulmuş olan uygarlıklar ile ilgili bilgiler genel olarak sınırlandırılmış, özellikle kültür ve uygarlık boyutunda sistematik bilgi yerine yerleşme, yazı vb. temalar ile ilgili dağınık ve yüzeysel bilgilerle yetinilmiştir. Özellikle Mısır, Mezopotamya, Pers, Makedonya, Roma ve Bizans uygarlıklarına ya çok sınırlı yer verildiği, ya da hiç yer verilmediği anlaşılmaktadır.

2.3. Cumhuriyet Tarihi ve Atatürkçülük Konuları

Araştırma kapsamına dâhil öğretim programlarında Kurtuluş Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Atatürk ilke ve inkılaplarıyla ilgili konu ve kazanımların yer aldığı sınıf, ünite/öğrenme alanları ve kazanımlar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 3: Kurtuluş Savaşı ve Atatürkçülük İle İlgili Konulara Yer Verilme Durumu

1998 SBDÖP		2005 SBDÖP		2017 SBDÖP	
Sınıf	Ünite	Sınıf	Öğrenme Alanı	Sınıf	Öğrenme Alanı
5	Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk? (39 saat)	4	Kültür ve Miras (2)	4	Kültür ve Miras (1) Etkin Vatandaşlık (1)
		5	Kültür ve Miras (2)	5	Küresel Bağlantılar (1)
		6	Bilim, Teknoloji ve Toplum (1)	7	Etkin Vatandaşlık (1)

1998 SBDÖP'da beşinci sınıf ünitelerinden olan "Cumhuriyete nasıl kavuştuk?" ünitesine 39 ders saati ayrılmıştır. Sosyal Bilgiler dersine ayrılan yıllık ders saati miktarının yaklaşık % 36'sına karşılık gelen bu orandan da anlaşılabacağı üzere bu üniteye Kurtuluş Savaşı ve Atatürk ilke ve inkılaplarıyla ilgili konuların ayrıntılı bir şekilde işlenmesi amaçlanmıştır. On iki özel amaca yer verilen bu ünitenin oldukça kapsamlı düzenlenmiş olan içeriğinde şu konular yer almaktadır: Mondros Ateşkes Antlaşması (ve ateşkes antlaşmasının öncesi ve sonrasında Osmanlı Devleti'nin durumu), Kurtuluş Savaşı (Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas kongreleri, Misakı Milli ve önemi, TBMM'nin açılması, savaş dönemi (Doğu, Güney ve Batı Cephesi), barış dönemi (Mudanya Ateşkes Antlaşması, Lozan Barış Antlaşması), Türk inkılabı ve önemi, çağdaşlaşma, siyasal alanda inkılaplar (saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı, halifeliğin kaldırılması), hukuk alanındaki inkılaplar (Teşkilatı Esasiye Kanunu, Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu), eğitim ve kültür alanındaki inkılaplar (milli eğitim; öğretim birliğinin sağlanması, öğretimin yaygınlaştırılması, milli eğitim sisteminin gözetileceği esaslar, yeni Türk harflerinin kabulü. milli kültür, medeniyet-kültür ilişkileri, taklitçilikten kaçınma), toplumsal alandaki inkılaplar (kıya-

fet, takvim, saat ve ölçülerde değişiklik, soyadı kanunu, Türk kadın hakları), ekonomik alandaki inkılaplar (milli ekonominin kurulması, tarım, ticaret, sanayi ve bayındırlık alanında gelişmeler), Türk inkılabının önemi, bize kazandırdıkları ve bu konudaki sorumluluklarımız, Atatürkçü düşünce sistemi (Atatürk’ün kendi düşünce sistemini oluşturmaya neden olan etkenler, Atatürkçülüğün tanımı ve önemi, Atatürkçülüğün nitelikleri, Atatürkçü düşüncede milli güç unsurları, Atatürk ilke ve inkılaplarının dayandığı esaslar, Atatürk ilkeleri, Atatürk ilkelerine sahip çıkma ve devamlılığını sağlamak) ve Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk (Atatürk’ün hayatı, Atatürk’ün kişiliği ve özellikleri, Atatürk’ün son günleri ve ölümü, Atatürk ile ilgili anılar).

2005 SBDÖP’da dördüncü sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında yer verilen *“Yaşanmış olaylardan ve görsel materyallerden yola çıkarak Milli Mücadele sürecinde yakın çevresini ve Türkiye’yi betimler.”* ve *“Milli Mücadelenin kazanılmasında ve Cumhuriyetin ilanında Atatürk’ün rolünü fark eder.”*(MEB, 2004) kazanımları Kurtuluş Savaşı; beşinci sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında yer alan *“Kanıt kullanarak Atatürk inkılaplarının öncesi ile sonrasındaki günlük yaşamı karşılaştırır.”* ve *“Atatürk inkılaplarıyla ilkelerini ilişkilendirir.”* kazanımları ile 6. sınıf Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında yer alan *“Uygulama ve eserlerinden yola çıkarak Atatürk’ün akılcılığa ve bilime verdiği önemi fark eder.”* şeklindeki kazanımlar ise Atatürk ilke ve inkılaplarıyla ilgilidir (MEB, 2005a; MEB, 2005b).

2017 SBDÖP’da dördüncü sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanındaki mevcut dört kazanımdan bir tanesi Kurtuluş Savaşı ile ilgili olup *“Milli Mücadele kahramanlarının hayatlarından hareketle Milli Mücadelenin önemini kavrar.”* şeklindedir. Dördüncü sınıf Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında yer alan *“Ülkesinin bağımsızlığı ile bireysel özgürlüğü arasındaki ilişkiyi açıklar.”*, beşinci sınıf Küresel Bağlantılar öğrenme alanında yer alan *“Milli egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden bayrağımız ve İstiklal Marşına değer verir.”* ve yedinci sınıf Etkin Vatandaşlık öğrenme alanındaki *“Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar.”* şeklindeki kazanımlar da Atatürk ilke ve inkılapları ile ilgili kazanımlardır (MEB, 2018).

2005 SBDÖP’na göre hazırlanmış olan beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında *“İlkeler ve inkılaplar”* başlıklı konuda Atatürk ilkeleri birer paragraf halinde açıklanmakta, gerçekleştirilen inkılaplar ile ilgili olarak da kısa bilgilere yer verilmektedir (Gülcan vd., 2008: 54-56).

2017 SBDÖP’na olarak hazırlanan Sosyal Bilgiler 4 ders kitabında Atatürk’ün çok kısa biyografisinin yanı sıra Mondros Ateşkes Antlaşması ve işgaller, Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkarak Kurtuluş Savaşını başlatması, Erzurum ve Sivas Kongreleri, TBMM’nin açılması, Doğu, Güney ve Batı cephesindeki mücadeleler, İnönü savaşları, Sakarya Meydan Savaşı, Büyük Taarruz, İzmir’in kurtarılması ve Mudanya Ateşkes Antlaşmasının imzalanması ile ilgili bilgiler verilmektedir. Bu ders kitabında Mustafa

Kemal'in yanı sıra İsmet İnönü, Kazım Karabekir, Fevzi Paşa, Rahmiye Hanım, Sütçü İmam, Ali Saip Bey, Şahin Bey, Hasan Tahsin, Yörük Ali Efe gibi Kurtuluş Savaşı kahramanlarının kısa biyografilerine (Tüysüz, 2019: 49-58), ayrıca Mustafa Kemal'in özgürlük ve bağımsızlığa verdiği önem, TBMM'nin açılması ve 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı ile ilgili bilgilere de yer verilmektedir (Tüysüz, 2019: 166-170). 2017 SBDÖP'na göre hazırlanan Sosyal Bilgiler 7 ders kitabında da Mustafa Kemal'in kısa biyografisi, Samsuna çıkması, Kurtuluş Savaşını başlatması, Erzurum ve Sivas kongreleri, TBMM'nin açılması, Cumhuriyetin ilanı, Medeni Kanunun kabulü, Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının verilmesi, çok partili yaşama geçilmesi vb. konular ile ilgili bilgiler yer almaktadır (Gültekin vd. 202-205).

1998 SBDÖP'da Kurtuluş Savaşı Lozan Barış Antlaşması'na kadar olan dönemi kapsarken, 2005 ve 2017 SBDÖP'da Mudanya Ateşkes Antlaşması'na kadar olan siyasi gelişmeleri kapsamaktadır. Bunun dışında Türk inkılabı ile ilgili konular TBMM'nin açılması, Türk kadınına seçme ve seçilme hakkı verilmesi vb. konularla sınırlandırılmıştır. 2005 SBDÖP'da Atatürk ilkeleri ile ilgili bilgilere yer verilmişken 2017 programında bu konuya yer verilmemiş, ayrıca Türk inkılabının önemi, Atatürkçü Düşünce Sistemi, Atatürk'ün kendi düşünce sistemini geliştirmesine neden olan etkenler, Atatürkçülüğün tanımı ve önemi, Atatürkçülüğün nitelikleri, Atatürkçü düşüncede milli güç unsurları, Atatürk ilke ve inkılaplarının dayandığı esaslar gibi Atatürkçü Düşünce Sistemine ilişkin konular ile Atatürk'ün kişilik özellikleri ve Atatürk'ün son günleri ve ölümü gibi 1998 SBDÖP'da yer verilen konulara yer verilmemiştir. Dolayısıyla Atatürk ilke ve inkılaplarıyla Atatürkçü Düşünce Sistemine ilişkin konular oldukça azaltılmıştır.

2.4. İslam Tarihi ve İlk Türk-İslam Devletleri

1998, 2005 ve 2017 SBDÖP'da İslam tarihi ve ilk Türk-İslam devletleri tarihi ile ilgili konuların yer aldığı sınıf, ünite/öğrenme alanları ve kazanımlar aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 4: İslam Tarihi ve İlk Türk-İslam Devletleri İle İlgili Konulara Yer Verilme Durumu

1998 SBDÖP		2005 SBDÖP		2017 SBDÖP	
Sınıf	Ünite	Sınıf	Öğrenme Alanı	Sınıf	Öğrenme Alanı
5	İslamiyetin Doğuşu, Yayılışı ve Türkler (21 saat)	6	Kültür ve Miras (5) Güç, Yönetim ve Toplum (2)	6	Kültür ve Miras (3) Etkin Vatandaşlık (1)
		7	Bilim, Teknoloji Toplum (1) Üretim, Dağıtım ve Tüketim (2) Güç, Yönetim ve Toplum (1)	7	Bilim, Teknoloji ve Toplum (1) Üretim, Dağıtım ve Tüketim (1)

1998 SBDÖP'da İslam tarihi ve ilk Türk-İslam devletleri ile ilgili konulara beşinci sınıfta "*İslamiyetin Doğuşu, Yayılışı ve Türkler*" başlıklı üniteye yer verilmiştir. Toplam

21 ders saati ayrılan bu ünite İslamiyetten önce Arapların din, inanış ve sosyal yaşamı, İslamiyetin doğuşu (Hz. Muhammed’in hayatı ve peygamberliği, Hicret ve Hz. Muhammed’in seferleri), İslamiyetin yayılışı (Hz. Muhammed, Dört Halife, Emeviler ve Abbasiler dönemleri), İslam kültür ve uygarlığı (Devlet yönetimi, din ve inanış, sosyal ve ekonomik yaşam, yazı, dil ve edebiyat, bilim ve sanat), Türkler ve İslamiyet (İslamiyetten önce Türklerin din ve inanışları, İslamiyetten önce Türklerin sosyal hayatı, Türklerin İslamiyeti kabulü, Türklerin İslamiyete hizmetleri), Orta Asya ve Yakındoğu’da kurulan Türk devletleri (Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklu Devleti, Eyyubiler, Memlukler) ve Orta Asya ve Yakındoğu’da kurulan Türk devletlerinde kültür ve uygarlık (devlet yönetimi, din ve inanış, sosyal ve ekonomik yaşam, yazı, dil ve edebiyat ve bilim ve sanat) konularını kapsamaktadır (MEB, 1998: 547-548).

2005 SBDÖP’da İslam tarihi ve ilk Türk-İslam devletleriyle ilgili konulara altıncı sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında yer verilmiştir. Bu öğrenme alanında yer alan *“Görsel ve yazılı materyallerden yararlanarak İslamiyet’in ortaya çıkışı ve yayılışını inceler.”*, *“Türklerin İslamiyet’i kabulleri ile birlikte siyasî, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder.”*, *“Dönemin devlet adamları ve Türk büyüklerinin hayatından yararlanarak ilk Türk- İslam devletlerinin siyasal, sosyal ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.”*, *“Örnek incelemeler yoluyla kutlama ve törenlerimizdeki uygulamaların kültürümüzü oluşturan unsurlarla ilişkisini değişim ve süreklilik açısından değerlendirir.”* ve *“Orta Asya ilk Türk devletleri ve Türk-İslam devletlerinin Türk kültür, sanat ve estetik anlayışına katkılarını kanıtlar gösterir.”* şeklindeki beş kazanım İslam tarihi ve ilk Türk-İslam devletlerinin tarihi ve uygarlığı ile ilgilidir. Öğretim programında bu kazanımların yanı sıra altıncı sınıf Güç, Yönetim ve Toplum öğrenme alanındaki *“Değişik dönem ve kültürlerde demokratik yönetim anlayışının tarihsel gelişimini tartışır.”* ve *“Tarihsel belgelerden yola çıkarak insan haklarının gelişim sürecini analiz eder.”*; yedinci sınıf Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında *“Türk ve İslam devletlerinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını değerlendirir.”*, Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanında *“Vakıfların çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rolüne tarihten ve günümüzden örnekler verir.”* ve *“Tarih boyunca Türklerde meslek edindirme ve meslek etiği kazandırmada rol oynayan kurumları tanır.”*, Güç, Yönetim Toplum öğrenme alanındaki *“Tarihsel süreçte Türk devletlerinde yönetim şekli ve egemenlik anlayışındaki değişim ve sürekliliği fark eder.”* şeklindeki kazanımlar da esasen farklı konular ile ilgili değişim ve sürekliliği ortaya koymayı amaçlayan ancak İslam tarihi ve uygarlığı ile ilk Türk-İslam devletlerinin tarih ve uygarlığıyla ilgili boyutları da bulunan kazanımlardır (MEB, 2005b).

2017 SBDÖP’da bu konularla ilgili kazanımların sayısı azaltılmıştır. Öğretim programında bu konularla doğrudan ilgili kazanımlar altıncı sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında yer alan *“İslamiyet’in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.”* *“Türklerin İslamiyet’i kabulleri ile birlikte siyasî, sosyal ve kültürel alanlarda mey-*

dana gelen değişimleri fark eder.” ve “Tarihi ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü açıklar” şeklindeki kazanımlardır. Bu kazanımların dışında altıncı sınıf Etkin Vatandaşlık öğrenme alanındaki *“Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.”*, yedinci sınıf Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanındaki *“Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını tartışır.”* ve Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanındaki *“Tarih boyunca Türklerde meslek edindirme ve meslek etiği kazandırmada rol oynayan kurumları tanır.”* şeklindeki kazanımlar da dolaylı da olsa bu konularla ilgilidir (MEB, 2018).

2005 ve 2017 SBDÖP’na göre hazırlanmış ders kitaplarında İslamiyetten önce Arabistan yarımadasının siyasi ve sosyal durumu, İslamiyetin doğuşu, Bedir, Uhut ve Hendek savaşları, Dört Halife Devri, Talas savaşı ve Türklerin İslamiyeti kabulü, Türklerin İslamiyeti kabul etmelerinde rol oynayan etmenler, ilk Türk-İslam devletleri olan Karahanlılar, Gazneliler, B. Selçuklu Devletlerinin siyasi tarihi ile oldukça kısa ve dolaylı bir şekilde kültür ve uygarlıkları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir (Karabıyık, 2016: 68-83; Yıldırım vd., 2021: 65-78). 2017 SBDÖP’na uygun olarak yazılan ders kitabında ayrıca Emeviler ve Abbasiler ile ilgili kısa bilgilere (Yıldırım vd., 2021: 67); 2005 SBDÖP’na uygun olarak yazılmış ders kitabında ise Orta Asya’dan başlayarak günümüze kadar geçen süreçte Türklerde demokrasi anlayışı ve demokratikleşme hareketlerinin bir özeti sunulmakta, insan hakları anlayışının tarihsel gelişimi bağlamında Veda Hutbesi ile ilgili bilgiler verilmektedir (Karabıyık, 2016: 138-149).

Bu öğretim programlarına uygun olarak yazılmış Sosyal Bilgiler 7 ders kitaplarında Harezmi, Biruni, İbni Sina, Uluğ Bey, Ali Kuşçu, Piri Reis ve Takiyüddin vb. Türk ve İslam bilim adamları (Ünal vd., 2017: 130-137; Gültekin vd., 2021: 134-140), bu bilim adamlarının mimarlık-mühendislik, Matematik, Tıp-Eczacılık, Coğrafya ve Astronomi bilimlerine yaptıkları katkılar, vakıf kavramı, vakıfların Türk-İslam medeniyetindeki yeri, ilk Türk İslam devletlerinden günümüze kadar Türklerde meslek eğitimi, medreseler, Enderun ve ahilik teşkilatı (Ünal vd., 2017: 130-137) ve Ortaçağı aydınlatan kültür ve bilim merkezleri olarak Bağdat, Endülüs, Semerkand ve Buhara hakkında bilgiler verilmektedir (Gültekin vd., 2021: 134-140; 174-176).

Bu konularla ilgili olarak 1998 SBDÖP’da yer verilen konularla kıyaslandığında 2005 ve 2017 SBDÖP’da konuların genel olarak sınırlandırıldığı ve yüzeysel olarak ele alındığı görülmektedir. Bu öğretim programlarında İslam kültür ve uygarlığı ile ilgili bilgilerin yanı sıra Türklerin İslam dinine hizmetleri, Orta Asya ve Yakındoğu’da kurulan devletlerden Eyyubiler ve Memlükler ile ilgili bilgi verilmezken genel olarak Orta Asya ve Yakındoğu’da kurulan devletlerin (ilk Müslüman Türk devletleri) kültür ve uygarlığı ile ilgili de sistematik bilgilere yer verilmemiş ancak belli temalarla ilgili dağınık ve sınırlı bilgiler vermekle yetinilmektedir.

2.5. Türkiye Tarihi ve Diğer Türk Devletleri

Araştırma kapsamındaki Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında Türkiye tarihi, Moğollar ve diğer Türk devletleri ile ilgili konuların sınıflar bazında yer aldığı ünite/ öğrenme alanları ile kazanım sayıları aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Tablo 5: Türkiye Tarihi, Moğollar ve Diğer Türk Devletleri Konularına Yer Verilme Durumu

1998 SBDÖP		2005 SBDÖP		2017 SBDÖP	
Sınıf	Ünite	Sınıf	Öğrenme Alanı	Sınıf	Öğrenme Alanı
6	Türkiye Tarihi (18 saat) Moğollar ve Diğer Türk Devletleri (12 saat)	7	Kültür ve Miras (1)	6	Kültür ve Miras (1)

1998 SBDÖP’da altıncı sınıf ünitelerinden “Türkiye tarihi” ünitesine 18, “Moğollar ve Diğer Türk Devletleri” ünitesine ise 12 ders saati ayrılmıştır. Türkiye Tarihi ünitesi Türklerin Anadolu’yu yurt edinmeleri (Anadolu’ya Türk akınları, Malazgirt Meydan Savaşı, nedenleri ve sonuçları, Anadolu’da kurulan ilk Türk devletleri (Danışmendliler, Saltuklular, Mengücekliler, Artuklular), Anadolu Selçuklu Devleti (kuruluşu, yükselişi, Haçlılar ile mücadeleleri ve dağılışı), Anadolu Türk Beylikleri (Osmanoğulları, Karamanoğulları, Germiyanogulları, Karesioğulları, Hamitoğulları, Menteşeoğulları, Candaroğulları ve diğer beylikler), Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler döneminde Türk denizciliği ile Anadolu Selçuklu Devleti ve beylikleri döneminde kültür ve uygarlık (Devlet yönetimi, din ve inanış, sosyal ve ekonomik yaşam, yazı, dil ve edebiyat ve bilim ve sanat) konularını kapsamaktadır (MEB, 1998: 552). “Moğollar ve Diğer Türk Devletleri” başlıklı üniteye ise Moğollar, Altınordu Devleti, Timurlular Devleti, Babür Devleti, Akkoyunlular ve Karakoyunlular ile bu devletlerin kültür ve uygarlıkları (devlet yönetimi, din ve inanış, sosyal ve ekonomik yaşam, yazı, dil ve edebiyat, kültür ve sanat) konularına yer verilmektedir (MEB, 1998: 552-553).

Türkiye tarihi ile ilgili olarak 2005 SBDÖP’da yedinci sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında “Türkiye Selçukluları döneminde Türklerin siyasal mücadeleleri ve kültürel faaliyetlerinin Anadolu’nun Türkleşme sürecine katkılarını değerlendirir.” şeklinde bir kazanıma yer verilmiştir (MEB, 2005b). 2017 SBDÖP’da Türkiye tarihi ile ilgili konular altıncı sınıfa aktarılmıştır. Öğretim programında konuyla ilgili tek kazanım altıncı sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında yer verilen “Türklerin Anadolu’yu yurt edinme sürecini XI ve XIII. yüzyıllar kapsamında analiz eder.” şeklindeki kazanımdır (MEB, 2018).

2005 SBDÖP’na uygun olarak hazırlanan Sosyal Bilgiler 7 ve 2017 SBDÖP’na uygun olarak hazırlanan Sosyal Bilgiler 6 ders kitaplarında Malazgirt zaferi ile Anadolu’nun Türkleşmesi, Anadolu’da kurulan ilk Türk beylikleri olan Saltuklular, Danışmendliler, Mengücekliler, Artuklular ve Çaka Beyliği, Türkiye (Anadolu) Selçuklu

Devleti, Haçlı Seferleri, Türkiye Selçukluları devrinde eğitim, bilim, kültür ve imar faaliyetlerine verilen önem, Anadolu'nun o dönemdeki sosyal ve ekonomik durumu ile ilgili sınırlı bilgiler verilmektedir (Ünal vd., 2017: 54-61; Yıldırım vd., 2021: 85-94).

2005 ve 2017 öğretim programlarında “Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler döneminde Türk denizciliği ve Moğollar ve Diğer Türk Devletleri Ünitesinin karşılığı bulunmamaktadır. Dolayısıyla Moğollar, Altın Orda, Timur, Babür, Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinin tarihi ve bu devletlerde devlet yönetimi, din ve inanış, sosyal ve ekonomik yaşam, yazı, dil ve edebiyat ve kültür ve sanat durumlarıyla ilgili bilgilere yer verilmemiştir.

2.6. Osmanlı Tarihi ve Uygarlığı

Araştırma kapsamındaki 1998, 2005 ve 2017 SBDÖP’da Osmanlı tarihi ve uygarlığı ile ilgili konuların yer aldığı ünite/öğrenme alanı ve kazanım sayıları aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Tablo 6: Osmanlı Tarihi ve Uygarlığı İle İlgili Konulara Yer Verilme Durumu

1998 SBDÖP		2005 SBDÖP		2017 SBDÖP	
Sınıf	Ünite	Sınıf	Öğrenme Alanı	Sınıf	Öğrenme Alanı
6	Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu (21 saat)	7	Kültür ve Miras (7)	7	Kültür ve Miras (5 Kazanım)
7	İstanbul’un Fethi ve Sonrası (19 saat)		Bilim, Teknoloji, Toplum (1)		Bilim, Teknoloji ve Toplum (1 Kazanım)
	17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti (12 saat)		Üretim, Dağıtım ve Tüketim (5)		Üretim, Dağıtım ve Tüketim (3)
	19. ve 20. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti (12 saat)		Güç, Yönetim ve Toplum (1)		Etkin Vatandaşlık (1)
	Osmanlı Kültür ve Uygarlığı (9 saat)				

1998 SBDÖP’da Osmanlı tarihi ve uygarlığı ile ilgili olarak birisi altıncı, dördü ise yedinci sınıfta olmak üzere beş ünite ve toplam 71 ders saati ayrılmıştır. Altıncı sınıfta yer verilen “*Osmanlı Devleti’nin kuruluşu*” başlıklı ilk ünite Kayıların Anadolu’ya gelişlerinden başlayarak Osmanlı Devleti’nin kurulması, Rumeli’ye geçiş ve yerleşme, Anadolu’da Türk siyasal birliğinin kurulması, Ankara Savaşı ve sonuçları ve II. Kosova Savaşına kadar Balkanlarda ilerleme konularını kapsamaktadır (MEB, 1998: 554).

Yükselme dönemiyle ilgili “*İstanbul’un fethi ve sonrası*” başlıklı ünite İstanbul’un fethinden başlayarak yaklaşık 16. yüzyılın sonuna kadar olan dönemde Batıdaki, denizlerdeki, Doğu ve Güneydeki ilerlemeler ile ilgili konulara ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir (MEB, 1998: 557).

“*17 ve 18. yüzyıllarda Osmanlı Devleti*” başlıklı ünite 17. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin İran, Avusturya, Lehistan ve Venedik ile ilişkileri, iç isyanlar ve yenilik hareket-

leri ile 18. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Rusya, Venedik, Avusturya, Fransa ve İran ile ilişkilerini,, ayrıca Lale Devrinden başlayarak I. Mahmut, III. Mustafa, I. Abdülhamit ve III. Selim ıslahatlarını kapsamaktadır (MEB,1998: 558).

“19. ve 20. yüzyıllarda Osmanlı Devleti” başlıklı ünite Fransız İhtilali ve Osmanlı Devleti’ne etkileri, Sırp ve Yunan isyanları, Kırım Savaşı ve sonuçları, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, 19. yüzyılda yapılan yenilikler ve demokratikleşme çabaları (II. Mahmut yenilikleri, Tanzimat ve Islahat fermanları, I. ve II. Meşrutiyet) ve 20. yüzyıl başlarındaki Trablusgarp Savaşı, Balkan savaşları ve Osmanlı Devleti’nin yıkılmasıyla sonuçlanan Birinci Dünya Savaşı konularına yer verilmiştir (MEB, 1998: 558-559).

1998 SBDÖP’da Osmanlı tarihi ve uygarlığı ile ilgili son ünite kültür ve uygarlık konuları ile ilgilidir. Bu ünite Osmanlı Devleti’nde devlet yönetimi (merkez yönetimi, taşra yönetimi, toprak yönetimi, maliye, ordu), hukuk sistemi, sosyal ve ekonomik yaşam ve eğitim, öğretim, bilim ve sanat konularından oluşmaktadır (MEB, 1998: 559).

2005 SBDÖP’da doğrudan Osmanlı tarihi ve uygarlığı ile ilgili kazanımlara ağırlıklı olarak yedinci sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında yer verilmiştir. Bu öğrenme alanındaki konuyla ilgili kazanımlar “Kanıtlara dayanarak Osmanlı Devleti’nin siyasi güç olarak ortaya çıkışını etkileyen faktörleri açıklar.”, “Osmanlı Devleti’nin fetih ve mücadelelerini, Osmanlı’da ticaretin ve denizlerin önemi açısından değerlendirir.”, “Osmanlı toplumunda hoşgörü ve birlikte yaşama fikrinin önemine dayalı kanıtlar gösterir.”, “Şehir incelemesi yoluyla, Türk kültür, sanat ve estetik anlayışındaki değişim ve sürekliliğe ilişkin kanıtlar gösterir.”, “Osmanlı- Avrupa ilişkileri çerçevesinde kültür, sanat ve estetik anlayışındaki etkileşimi fark eder.”, “Seyahatnamelerden hareketle Türk kültürüne ait unsurları örneklendirir.” ve “Osmanlı Devleti’nde ıslahat hareketleri sonucu ortaya çıkan kurumlardan hareketle toplumsal ve ekonomik değişim hakkında çıkarımlarda bulunur.” şeklindedir. Yine yedinci sınıf Küresel Bağlantılar öğrenme alanındaki “20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti ve Avrupa ülkelerinin siyasi ve ekonomik yapısıyla I. Dünya Savaşı’nın sebep ve sonuçlarını ilişkilendirir” şeklindeki kazanım da Osmanlı Devleti’nin son dönemleriyle ilgili siyasi gelişmeleri karşılamaktadır (MEB, 2005b).

Öğretim programında konuyla doğrudan ilişkili bu kazanımların yanında yedinci sınıf Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanında yer verilen “Üretimde ve yönetimde toprağın önemini tarihten örneklerle açıklar.”, “Kaynakların, ürünlerin ve ticaret yollarının devletlerin gelişmesindeki önemine tarihten ve günümüzden örnekler verir.”, “Tarihten ve günümüzden örnekler vererek üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir.”, “Vakıfların çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rolüne tarihten ve günümüzden örnekler verir.” ve “Tarih boyunca Türklerde meslek edindirme ve meslek etiği kazandırmada rol oynayan kurumları tanır.” kazanımları ile yedinci sınıf Güç, Yönetim ve Toplum öğrenme alanındaki “Tarihsel süreçte Türk devletlerinde yönetim şekli ve egemenlik anlayışındaki değişim ve sürekliliği fark eder.” şeklindeki kazanım da değişim ve süreklilik

bağlamında Osmanlı tarihi ve uygarlığı ile ilgili boyutları da bulunan kazanımlardır (MEB, 2005b).

2017 SBDÖP’da da Osmanlı tarihi ve uygarlığı ile doğrudan ilgili kazanımların sayısı sekiden beşe indirilmiştir. 2005 SBDÖP’nda yer alan beş kazanım birtakım değişikliklerle de olsa bu programda korunurken *“Osmanlı toplumunda hoşgörü ve birlikte yaşama fikrinin önemine dayalı kanıtlar gösterir.”*, *“Seyahatnamelerden hareketle Türk kültürüne ait unsurları örneklendirir.”* ve *“20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti ve Avrupa ülkelerinin siyasi ve ekonomik yapısıyla I. Dünya Savaşı’nın sebep ve sonuçlarını ilişkilendirir”* şeklindeki kazanımlara yer verilmemiştir. Aynı şekilde farklı konularla ilgili değişim ve sürekliliği ortaya koymayı amaçlayan ve Osmanlı tarihi ve uygarlığı ile ilgili boyutu da bulunan *“Kaynakların, ürünlerin ve ticaret yollarının devletlerin gelişmesindeki önemine tarihten ve günümüzden örnekler verir.”*, *“Tarihten ve günümüzden örnekler vererek üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir.”* şeklindeki kazanımlara bu öğretim programında yer verilmezken, önceki öğretim programında yer almayan *“Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını tartışır.”* şeklindeki kazanım eklenmiştir (MEB, 2018).

2005 SBDÖP’na göre hazırlanmış Sosyal Bilgiler 7 ders kitabında Kayıları Anadolu’ya gelmelerinden başlayarak I. Dünya Savaşı sonuna kadar olan dönemdeki belli başlı siyasi gelişmeler ile kültür ve uygarlık ile ilgili konularda bilgilere yer verilmiştir. Bu çerçevede ders kitabında Osmanlı Devleti’nin kurulması, Rumeli’ye geçiş ve iskan siyaseti, İstanbul’un fethi ve yükselme dönemindeki diğer önemli fetihler, Osmanlı Devleti’nde ordu, hoşgörü siyaseti, imar faaliyetleri, Avrupa ile kültürel etkileşim ve Lale Devri, Osmanlı toplumunun gündelik yaşam kültürü, 19. yüzyılda basın, yayın, ulaştırma ve haberleşme alanlarında sağlanan gelişmeler, Birinci Dünya Savaşı’nın nedenleri ve savaşın başlaması, Osmanlı Devleti’nin savaşa girmesi ve savaştığı cepheleler ile ilgili bilgilere yer verilmektedir (Ünal vd., 2017: 62-175). Bu ders kitabında ayrıca tarihsel değişim ve süreklilik bağlamında farklı konularla bağlantılı olarak Osmanlı Devleti’nde toprak yönetimi, vakıflar, medrese, Enderun, ahilik teşkilatı ve divan teşkilatı konularında da bilgiler yer almaktadır (Ünal vd., 2017: 120-147).

2017 SBDÖP’na göre hazırlanmış Sosyal Bilgiler 7 ders kitabında Osmanlı Devleti’nin kuruluşu, ilk fetihler, Rumeli’ye geçiş, kuruluş dönemi padişahlarının dönemlerindeki belli başlı siyasi gelişmeler, Osmanlı Devleti’nde toplumsal, ekonomik ve askeri yapı, divan teşkilatı, ahilik, istimalet politikası, millet sistemi, İstanbul’un fethi, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devirleri, Lale Devri, III. Selim ve II. Mahmut ıslahatları, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde ulaştırma ve haberleşme alanlarındaki gelişmeler ile mimari ve sanat konularında bilgilere yer verilmiştir (Gültekin, 2021: 42-90). Ders kitabında ayrıca değişim ve sürekliliği ortaya koymaya yönelik farklı konularla bağlantılı olmak üzere Osmanlı

Devleti’nde toprak yönetimi, vakıf müessesesi, ahilik ve lonca teşkilatı, mesleki eğitim ve demokrasi anlayışının tarihsel gelişimi bağlamında Senedi İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet hakkında bilgiler yer almaktadır (Gültekin, 2021: 161-200).

1998 SBDÖP’da yer verilen konularla kıyaslandığında 2005 ve 2017 SBDÖP’da Osmanlı tarihi ve uygarlığı ile ilgili konular genel olarak azaltılmış; ayrıca bu programlarda yer verilen konuların içeriklerindeki siyasi tarih ile ilgili konular olabildiğince azaltılarak kültür ve uygarlık ile ilgili konular artırılmıştır. Bu programlarda konulara belirli bir sistematik gözetilmeden tematik bir yaklaşımla dağınık bir halde yer verilmiş, bu durumun da konular arasında kopukluklara yol açtığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 2005 programında yer verilen Birinci Dünya Savaşı konusuna 2017 programında yer verilmediği, bu programın içeriğindeki askeri-siyasi tarih konularının 2005 programına oranla daha da azaltıldığı anlaşılmaktadır.

2.7. Avrupa Tarihi

Araştırma kapsamına dâhil olan öğretim programlarında sınıflar bazında Avrupa tarihi ile ilgili konuların yer aldığı ünite/öğrenme alanı ve kazanımlar aşağıda tabloda halinde karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Tablo 7: Avrupa Tarihi İle İlgili Konulara Yer Verilme Durumu

1998 SBDÖP		2005 SBDÖP		2017 SBDÖP	
Sınıf	Ünite	Sınıf	Öğrenme Alanı	Sınıf	Öğrenme Alanı
7	Avrupa’da Yenilikler (9 saat)	6	Güç, Yönetim ve Toplum (1)	7	Kültür ve Miras (1)
		7	Bilim, Teknoloji ve Toplum (2)		Bilim, Teknoloji ve Toplum (2)
			Üretim, Dağıtım ve Tüketim (1)		Üretim, Dağıtım ve Tüketim (1)
					Etkin Vatandaşlık (1)

1998 SBDÖP’da Yeni ve Yakınçağda Avrupa’da bilim, teknik ve düşünsel alanda meydana gelen gelişmelere yedinci sınıfta ayrı bir ünite halinde yer verilmiş ve 9 ders saati ayrılmıştır. “Avrupa’da yenilikler” başlığını taşıyan bu ünite yeni buluşlar ve sonuçları (barut, top, pusula, matbaa, kâğıt), keşifler, sebep ve sonuçları (Amerika’nın keşfi, dünyanın dolaşılması ve sonuçları), Rönesans (nedenleri ve sonuçları), Reform (nedenleri ve sonuçları), Aydınlanma Çağı ve Sanayi İnkılabı konularını kapsamaktadır (MEB, 1998: 558).

2005 SBDÖP yedinci sınıf Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanındaki “15-19.yüzyıllar arasında Avrupa’da yaşanan gelişmelerin günümüz bilimsel birikiminin oluşmasına etkisini fark eder.” ve “Tarihsel süreçte düşünceyi ifade etme ve bilim özgürlüklerini bilimsel gelişmelerle ilişkilendirir.”; Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanındaki “Tarihten ve günümüzden örnekler vererek üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir.” şeklindeki kazanımlar Avrupa tarihi ile ilgilidir. Programda bu

kazanımların yanı sıra altıncı sınıf Güç, Yönetim ve Toplum öğrenme alanında “*Değişik dönem ve kültürlerde demokratik yönetim anlayışının tarihsel gelişimini tartışır.*” ve “*Tarihsel belgelerden yola çıkarak insan haklarının gelişim sürecini analiz eder.*” şeklindeki kazanımlar da Avrupa tarihi ile ilgili farklı boyutlar içermektedir (MEB, 2005b). 2017 SBDÖP’da bu kazanımlardan dördü birtakım ifade değişikliklerine uğratarak da olsa korunurken “*Tarihsel belgelerden yola çıkarak insan haklarının gelişim sürecini analiz eder.*” şeklindeki kazanıma yer verilmemiş, ayrıca programa “*Avrupa’daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti’ni değişime zorlayan süreçleri kavrar. (Coğrafi Keşifler, Rönesans, Aydınlanma Çağı, Reform, Fransız İhtilali, Sanayi İnkılabı, sömürgecilik ve bunların neden olduğu karmaşa ile insan hakları ihlallerine değinilecek).*” şeklindeki bir kazanım eklenmiştir (MEB, 2018).

2005 SBDÖP’na uygun olarak hazırlanan Sosyal Bilgiler 7 ders kitabında Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reform, Aydınlanma Çağı ve Sanayi İnkılabı ve sonuçları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir (Ünal vd., 2017: 108-129). Sosyal Bilgiler 6 ders kitabında da Yunan şehir devletlerinden başlayarak 12 Levha Kanunları, Magna Carta, İngiltere Haklar Bildirgesi, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, Fransız Haklar Bildirgesi, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin ilanı gibi demokrasi ve insan hakları düşüncesinin tarihsel gelişim sürecinin önemli aşamaları hakkında bilgiler yer almaktadır (Karabıyık, 2016: 139-149).

2017 SBDÖP’na göre hazırlanmış yedinci sınıf ders kitabında coğrafi keşifler, yeni ticaret yollarının bulunması, Avrupa’da modernleşmenin başlaması, Rönesans, Reform, Aydınlanma Çağı, Sanayi İnkılabı, Fransız İhtilali ve Osmanlı Devleti’ne etkileri hakkında bilgilere yer verilmektedir (Gültekin vd., 2021: 64-72). Aynı ders kitabında matbaanın icadı, dünyanın yuvarlak olduğunun bilimsel olarak ispatlanması, buhar gücünün makinelerde kullanılması, kütle çekim kanunun keşfedilmesi, teknolojik devrim, skolastik düşünce ve pozitif düşünce kavramları, antik dönemde Ege kıyılarındaki özgür ortamın bilimsel gelişmelere etkisi, tarım devriminden başlayarak dört (su gücü, elektrik, elektronik, internet-bilişim) sanayi devrimi ile Antik Yunan’dan başlayarak 12 Levha Kanunları, Magna Carta, 1689 İngiltere Haklar Bildirisi, Fransız İhtilali, 1948 BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gibi demokrasi düşüncesinin tarihsel gelişimi ile ilgili konulara yer verilmektedir (Gültekin vd., 2021:142-196).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Türkiye’de davranışçı yaklaşıma göre hazırlanan son Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı olan 1998 SBDÖP’nun kapsadığı dört yıllık sürede derse ayrılan toplam 432 ders saatinin 199’unun (% 46,1) tarih ünitelerine ayrıldığı anlaşılmaktadır. Yapılandırmacı anlayışa göre hazırlanan ilk Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı olan 2005 SBDÖP’da tarih ile ilgili 55 kazanıma yer verilmiş olup, bu kazanımlar için yaklaşık 147,2 ders saati (%35,4) ayrılmıştır. Bu durum tarih konularına ayrılan yerde yakla-

şik % 10,7’lik bir azalma anlamına gelmektedir. Program içindeki tarih konularının ağırlığının azalma eğilimi 2017 SBDÖP’nda da sürmüştür; bu programda tarih ile ilgili olduğu düşünülen 33 kazanıma yaklaşık 124,6 ders saati (% 28,3) ayrılmıştır. Bu da tarih konularına ayrılan sürede 2005 programına göre % 7,1, 1998 programına göre ise % 17,8’lik bir azalmaya işaret etmektedir. 1998 SBDÖP ile ilgili yapılan bazı araştırmalarda program içeriğinde tarih konularına ayrılan yer yetersiz bulunurken (Kurtulgan, 2003; Kavak, 2006: 58-59) 2005 ve 2017 programlarında daha da azaltılmış olmasının Sosyal Bilgiler dersi kapsamında tarih öğretimini olumsuz etkilemesini kaçınılmaz kılmaktadır. Nitekim 2005 SBDÖP ile ilgili yapılan kimi araştırma sonuçları da sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarih konularına oranla ayrılan ders sürelerini yetersiz bulduklarını ortaya koymaktadır (Yılmaz ve Kaya, 2011: 80; Er ve Bayındır, 2015: 374).

2005 ve 2017 SBDÖP’da tarih konularına ayrılan yerdeki azalışın bu programlarda tarih ile ilgili konuların sistematik bir şekilde ele alınması yerine önemli görülen konu ve temalar üzerine yoğunlaşmak suretiyle yüzeysel bir şekilde ele alınmasının yanında bazı konuların da dersin kapsamı dışına çıkarılmasıyla sağlandığı anlaşılmaktadır. 1998 SBDÖP ile karşılaştırıldığında 2005 ve 2017 programlarında takvim bilgisi, Anadolu’nun çevresindeki uygarlıklar (Mezopotamya, Mısır, Pers, Makedonya, Roma ve Bizans), İslam kültür ve uygarlığı, Yakındoğu’da kurulan Türk devletlerinden Eyyubiler ve Memlukler ile bu devletlerin kültür ve uygarlığı, Moğollar, Altınordu, Timurlu, Babür, Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri ve bu devletlerin kültür ve uygarlığı; ayrıca 2017 programında Atatürkçü Düşünce Sistemi, Avrupa Hun Devleti ve Birinci Dünya Savaşı ve bu savaşta Osmanlı Devleti ile ilgili konulara yer verilmediği görülmektedir.

1998 SBDÖP’da tarih konuları kronolojik bir yaklaşımla tarih ve takvim bilgisi, İslamiyetten önceki Türk tarihi ve ilkçağ Anadolu uygarlıkları ile ilgili konularla dördüncü sınıfta başlatılmakta, üst sınıflara çıkıldıkça tarih konularının oranı artmaktadır. Bu yaklaşımın tek istisnası Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile ilgili konuları içeren Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk? Başlıklı üniteye beşinci sınıfta yer verilmesidir. Bu durum vatandaşlık eğitiminin bir gereği olarak vatandaşı oldukları devletin kuruluşuyla ilgili olay ve temel kavramlarla öğrencilerin görece erken bir zamanda tanıştırılması amacına yöneliktir. Bu programda tarih konularıyla ilgili dikkat çeken bir başka özellik de içeriğin askeri-siyasi tarih ağırlıklı olmasıdır. Nitekim 1998 programı ile ilgili birçok araştırmada programın katı kronolojik tasarımı ve askeri-siyasi ağırlıklı içeriği programın olumsuz özellikleri olarak ortaya konulmaktadır (Kurtulgan, 2003: 150; Şimşek, 2005: 6-8; Tümsek, 2006: 67; Berk, 2008: 75-76).

2005 ve 2017 SBDÖP’da genel bir kronolojik yaklaşımın yanı sıra bazı konu ve temaların değişim ve süreklilik bağlamında geçmişten günümüze gelişim çizgisini yansıtacak şekilde ele alınması yaklaşımı benimsenmiş, aynı zamanda program içeri-

ğinde kültür ve uygarlık ile ilgili konuların ağırlığı artırılmıştır. Fakat gerek bu programlarda tarih konularına ayrılan yerin azaltılmasının bir yansıması olarak konulara yüzeysel bir şekilde yer verilmesi ve birçok konunun göz ardı edilmesi, gerekse konuların sıralanışında kronolojik ve dikey tematik yaklaşımlara aynı anda yer verilmesinin öğrencilerin tarihsel sürekliliği algılamalarını zorlaştıracığı düşünülmektedir. Nitekim 2005 SBDÖP ile ilgili gerçekleştirilen bazı araştırmalar sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarih konularının dağınıklığından, konular arasında kopukluklar olduğunu düşündüklerini ortaya koymaktadır (Yılmaz ve Kaya, 2011: 81; Keçe, 2013: 8; Er ve Bayındır, 2015: 375; Kaymakçı, 2015: 305). Yapılandırmacı yaklaşıma uygun olarak hazırlanan bu öğretim programlarında kültür ve uygarlık ile ilgili konuların ağırlığının artırılmasına rağmen araştırma sonuçları sosyal bilgiler öğretmenlerinin kültür ve uygarlık ile ilgili konuları yeterli bulmadıklarını ve artırılması gerektiğini düşündüklerini ortaya koymaktadır (Keçe, 2013: 9; Er ve Bayındır, 2015: 375).

2005 SBDÖP’da tarih konuları hafifletilip kültür ve uygarlık konularının ağırlıkları artırılmakla birlikte programın tarih öğretimine getirdiği en büyük yenilik ve önemli katkı tarih konuları aracılığıyla öğrencilerde birtakım tarihçilik becerileri ile tarihsel düşünme becerileri, değer ve kavramları programa katmak suretiyle tarih öğretimini çok katmanlı çok boyutlu bir hale getirmiş olmasıdır. Böylece daha önceki programlarda uygulamaya geçirilmesi güç bir takım önerilerle ezbercilikten uzak durulması yönündeki önerilere rağmen gerçekte bilgi aktarımına dayalı tarih öğretimi anlayışı yerine bu program bilgi, beceri, değer kavram vb. boyutlarını da içermiş, öğretmenlerde bu konuda farkındalık yaratmış ve getirilen bu yeni bakış açısını uygulamaya geçirecek temek ve pratik bilgilere program kitapçığında yer verilmek suretiyle program öğretmenler için bir kılavuz haline getirilmiştir. Aynı zamanda kazanım tablosu üzerinde kazanımlar ile bu kazanımları kazandırmada kullanılacak yöntem, teknik, etkinlik ve materyal örnekleri ile kazanım kavram, değer, beceri vb. ilişkilerinin kurulmuş olması programda öngörülen hususların uygulamaya geçirilmesinde sosyal bilgiler öğretmenlerini yönlendirici bir kılavuz işlevini yerine getirmiştir. Ancak yapılan kimi araştırmalar Sosyal Bilgiler derslerinin tarih konuları özelinde programda öngörüldüğü gibi yapılandırmacı anlayışın özüne uygun olarak öğrenci merkezli işlenilmesinin önünde ders saatlerinin yetersizliği bir engel olarak görülmektedir (Yılmaz ve Kaya, 2011: 89; Er ve Bayındır, 2015: 374).

2017 SBDÖP’da 2005 programında bulunan tarih öğretimiyle alakalı değişim ve sürekliliği algılama, empati, kalıp yargı ve önyargıyı fark etme, kanıt kullanma ve zaman ve kronolojiyi algılama becerilerine yer verilirken, karşılaştırma yapma, sebep-sonuç ilişkilerini belirleme, görsel kanıt kullanma ve tarihsel olgu ve yorumları ayırt etme becerilerine yer verilmemiştir. Nitekim Dallı ve Çakmak (2020) da araştırmalarında bu öğretim programında Türk tarihi ve kültürüyle alakalı değer ve becerilere

yeterli düzeyde yer verilmediği sonucuna ulaşmışlardır. Programda ayrıca 2005 programında bir öğrenme alanı olarak yer verilen Zaman, Değişim ve Süreklilik öğrenme alanına da yer verilmemiştir. 2017 programında 2005 programında olduğu gibi programın temel unsurları olan beceri, değer, kavram vb. hususlarda öğretmenlere kılavuzluk edecek bilgilere yer verilmemesi, ayrıca kazanım tablosu üzerinde kazanımlarla ilgili etkinlik, materyal, yöntem-teknik ve ölçme değerlendirme önerilerine yer verilmemesi tüm konularda olduğu gibi tarih konularının öğretiminde de yapılandırmacı anlayışın ruhuna uygun öğrenci merkezli bilgi, beceri, değer, kavram vb. çok katmanlı bir tarih öğretimi yerine tıpkı 1998 programında olduğu gibi bilgi aktarma yönü oldukça ağır basan bir öğretime kayma riski oldukça fazladır. Yine konuyla ilgili yapılan araştırmalar sosyal bilgiler öğretmenlerinin 2017 SBDÖP’da ilkçağ uygarlıkları ile ilgili konuların beşinci sınıfa aktarılmasını olumlu bulmadıklarını (Turan, 2020:271), genel olarak Sosyal Bilgiler dersine, özel olarak ise bu ders içerisinde yer alan tarih konularına ayrılan ders saati miktarlarının artırılması gerektiğini düşündüklerini ortaya koymaktadır (Can, 2019: 50; Demirci, 2019: 77; Dursun, 2019: 148; Turan, 2020: 271). Tüm bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde 2017 öğretim programında tarih öğretimi boyutunun zayıflatıldığı, sınırlarının ve kapsamının daraltıldığı söylenebilir. Araştırma sonucunda şu önerilerde bulunulmaktadır:

Tarih ve kronoloji ilişkisinin önemi göz önünde bulundurularak Sosyal Bilgiler dersi kapsamındaki tarih konularındaki dağınıklık ve konular arasındaki kopuklukların giderilebilmesi ve böylece öğrencilerin kronolojik düşüncelerinin tam ve doğru bir şekilde gelişmesinin sağlanabilmesi için öğretim programında tarih konularına daha sistematik bir yaklaşımla yer verilmelidir.

SBDÖP’nda öğrencilere kazandırılması öngörülen kazanım, beceri, değer ve kavramların yapılandırmacı anlayışın ruhuna uygun, öğrenci merkezli bir şekilde kazandırılabilmesi için genel olarak Sosyal Bilgiler dersine, özel olarak ise bu ders kapsamındaki tarih konu ve kazanımlarına ayrılan ders saati miktarı artırılmalıdır.

Öğretmenlere sınıf içi öğrenme-öğretme süreçlerini yönetmelerine kılavuzluk eden öğretmen kılavuz kitaplarının da artık olmadığı göz önünde bulundurularak öğretim programının 2005 SBDÖP’da olduğu gibi öğretmene kaynaklık ve yol gösterici bir kılavuz niteliğine büründürülmesi, bu çerçevede kazanım tablosu üzerinde ilişkilemler, yöntem ve teknik, etkinlik ve materyal öneriler vb. gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

- Barr, R., Barth, J. L. ve Shermis, S. S. (2013). *Sosyal bilgilerin doğası* (Çev. Ed.: Cengiz Dönmez). Pegem Akademi.
- Bektaş, Ö. (2018). Sosyal bilimler ve sosyal bilgiler. İçinde Turan, R. ve Yıldırım, T (Ed.), *Sosyal bilgilerin temelleri* (ss. 1-34). Anı Yayıncılık.
- Berk, F. (2008). *Eski ve yeni ilköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programları ve ders kitaplarında tarih konularının karşılaştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Can, B. (2019). *2005 ve 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dallı, C. ve Çakmak, M. A. (2020). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programında Türk tarihi ve kültürü konularının yeri. *Sinerji Uluslararası Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 53-66.
- Demirci, M. (2019). *2017 sosyal bilgiler öğretim programının sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre değerlendirilmesi (Kars ili örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demircioğlu, İ. H. (2014). *Tarih öğretiminde öğrenci merkezli yaklaşımlar*, Ankara: Anı.
- Dilek, D. ve Dilek, G. (2015). Tarihsel becerilerin öğretimi. İçinde Demirel, M. (Ed.), *Tarih öğretim yöntemleri* (ss. 135-152). Pegem Akademi.
- Dursun, A. (2019). *2018 sosyal bilgiler öğretim programına ilişkin öğretmen ve akademisyenlerin görüş ve değerlendirmeleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Er, A. R. ve Bayındır, N. (2015). Sosyal bilgiler dersi öğretmenlerinin tarih konularının öğretimine ilişkin değer kazanımı ile öğretim programı hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 357-379.
- Erden, M. (Tarihsiz). *Sosyal bilgiler öğretimi*. Alkım.
- Evirgen, Ö. F., Özkan, J. ve Öztürk, S. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 5 ders kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Gülcan, M. G., Bayram, Ö., Kılıç, Z., Karakaya, F. M. ve Midilli, A. (2008). *İlköğretim sosyal bilgiler 5 ders kitabı*. Koza Yayın Dağıtım.
- Gültekin, G., Akpınar, M., Nohutçu, M., Özerdoğan, P. ve Aygün, S. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 7 ders kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Karabıyık, E. Ü. (2016). *İlköğretim sosyal bilgiler 6 ders kitabı*. Evren Yayıncılık.
- Kavak, B. (2006). *1998 yılında yürürlüğe giren ilköğretim sosyal bilgiler müfredatında tarih konularının içerik bakımından değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans te-

- zi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, R. (2015). Tarih öğretiminin amaçları. İçinde Demirel, M. (Ed.), *Tarih öğretim yöntemleri* (ss.37-54). Pegem Akademi.
- Kaymakcı, S. (2015). Öğretmen görüşleri ışığında 1998 ve 2005 sosyal bilgiler öğretim programlarındaki değişimi anlamak. *Eğitim ve Bilim*, 40 (181), 293-309.
- Keçe, M. (2013). Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan tarih konuları: öğretmen görüşlerine dayalı nitel bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11 (4), 343-361.
- Köstüklü, N. (2003). *Sosyal bilimler ve tarih öğretimi*. Günay Ofset.
- Kurtulgan, K. (2003). *İlköğretim II. kademe sosyal bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde öğretmen ve müfettiş görüşlerinin değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MEB (1968). *İlkokul programı*. Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1998). İlköğretim okulu sosyal bilgiler dersi öğretim programı. *Tebliğler Dergisi*, 61 (2487), 531-568.
- MEB (2005a). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 4.-5. sınıflar öğretim programı (taslak basım)*. Milli Eğitim Yayınevi.
- MEB (2005b). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 6.-7. sınıflar öğretim programı ve kılavuzu (taslak basım)*. Milli Eğitim Yayınevi.
- MEB (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Milli Eğitim Bakanlığı. <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf>
- Öztürk, C. (2014). Sosyal bilgiler: toplumsal yaşama disiplinler arası bir bakış. İçinde Öztürk, C. (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi, demokratik vatandaşlık eğitimi* (ss. 1-31). Pegem Akademi.
- Şimşek, A. (2005). Tarih öğretimi açısından 1998 ve 2004 ilköğretim sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırılması. İçinde *II. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi Tam Metin Kitabı*, ss. 310-321.
- Turan, R. (2016). Milli tarihten sosyal bilgilere Türkiye’de ilköğretim düzeyinde tarih öğretimi. *International Journal of Social Science (JASSS)*, 49, 257-278.
- Turan, R. (2018a). 2017 İlkokul ve ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programı üzerine genel bir değerlendirme. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 295-328.

- Turan, R. (2018b). 2017 ilköğretim sosyal bilgiler öğretim programında 2018 yılında gerçekleştirilen güncelleme üzerine bir değerlendirme. İçinde Baskın, S. ve Gedikli Ö. (Ed.), *Uluslararası Akşemseddin İnsan, Toplum ve Spor Bilimleri Sempozyumu* (12-16 Eylül 2018) *Tam Metinler Kitabı* (ss. 620-629).
- Turan, R. (2018c). Sosyal bilgiler eğitimi ve tarih. İçinde Turan, R. ve Yıldırım, T (Ed.), *Sosyal bilgilerin temelleri* (ss. 87-126). Anı yayıncılık.
- Turan, R. (2020). 2017 Sosyal bilgiler dersi öğretim programına ilişkin öğretmen görüşleri (Aksaray İli Örneği). *Mavi Atlas*, 8 (2), 256 – 277.
- Tümsek, S. (2006). *Eski (1998) ve yeni (2004) ilköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programları ve ders kitaplarında (4. ve 5. sınıf) tarih konularının mukayesesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tüysüz, S. (2019). *İlkokul sosyal bilgiler 4 ders kitabı*. Tuna Matbaacılık.
- Ünal, F., Özdemir, H., Ünal, M., Evirgen, Ö. F., Dağ, Ö. ve Kutay, S. (2017). *İlköğretim sosyal bilgiler 7 ders kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H. ve Yılmaz, M. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 6 ders kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Yılmaz, K ve Kaya, M. (2011). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarih algısı ve tarih öğretiminde pedagojik yaklaşımları. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(6), 73-95.